

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

હોપ પ્લાન્ટેશન્સ લિ.

વિ.

તાલુક જમીન બોર્ડ, પીરમેડ અને અન્ય

નવેમ્બર ૩, ૧૯૯૮

[કે.ટી. થોમસ, ડી.પી. વાઘવા અને સૈયદ શાહ મહંમદ ક્વાદરી,

ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ]

ભાડે ખેતી અને જમીન સંબંધિત કાયદા :

કેરળ જમીન સુધારાઓ અધિનિયમ, ૧૯૬૩—કલમ ૮૫(૯) અને (૯-અ), (૫) અને (૨), ફોર્મ ૧, કલમો ૨(૪૪) અને (૩), ૮૨, ૮૧(૩) અને ૮૩—કલમ ૮૫(૯-અ) અને ૮૫(૯) હેઠળ તાલુક જમીન બોર્ડને પોતાના નિર્ણયનું પુનર્વિલોકન કરવાની સત્તા—અપીલકર્તા, મુખ્યત્વે આ વાવેતર

ધરાવતી મિલકતનો માલિક—જમીનના નિશ્ચિત હિસ્સાઓને (૧) ચા વાવેતર, (૨) રસ્તા અને ઇમારતો, (૩) ઇંધણ વિસ્તાર, અને (૪) વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીન એમ શીર્ષકો હેઠળ મુક્તિ આપવા માંગણી કરેલ—તાલુક જમીન બોર્ડે “ઇંધણ વિસ્તાર” અને “વિરામિત વિસ્તારો” તેમજ “વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીન” શીર્ષકો હેઠળના દાવાઓ નામંજૂર કર્યા—વડી અદાલતે, પુનરીક્ષણમાં, શીર્ષક (૧) અને (૩) હેઠળ અપીલકર્તાનો દાવો પુનઃસ્થાપિત કર્યો અને શીર્ષક (૨) અને (૪) બાબતે મામલો પરત મોકલ્યો—રાજ્યની અપીલમાં, ઠરાવાયું: “ઇંધણ વિસ્તાર” અને “વિરામિત વિસ્તાર” બાબતે તાલુક જમીન બોર્ડનો આદેશ પુનઃસ્થાપિત થવાનો પાત્ર છે—પરત મોકલાયેલી કાર્યવાહી દરમિયાન, તાલુક જમીન બોર્ડે “વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીન” ના પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો—અપીલકર્તાએ એ આધાર પર ઇંધણ વિસ્તારની મુક્તિનો દાવો ઉઠાવ્યો કે તે વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પૂર્વેનું એલચી વાવેતર હતું—અપીલકર્તાએ આ આધાર પર વિરામિત ચા વિસ્તારની મુક્તિનો દાવો પણ પુનરોચ્ચાર કર્યો કે તે ચા વાવેતર વિસ્તારમાં આવતો હતો—બહુમતીથી, તાલુક જમીન બોર્ડે અપીલકર્તાના બન્ને દાવાઓ તેમજ ‘વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીન’ શીર્ષક હેઠળના દાવાઓ મંજૂર કર્યા—વડી અદાલતે, પુનરીક્ષણમાં, “ઇંધણ વિસ્તાર” અને એલચી વાવેતર સંબંધિત દાવાઓ નામંજૂર કર્યા અને “વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીન” ના ત્રીજા દાવાને પરત મોકલ્યો—આ અદાલત સમક્ષ અપીલ બાકી રહેલી દરમિયાન, કાર્ડામમ બોર્ડે સ્થળનું નિરીક્ષણ કર્યું અને નિશ્ચિત વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પૂર્વથી એલચી

વાવેતર અસ્તિત્વમાં હોવાના અપીલકર્તાના દાવાની પુષ્ટિ કરી—અપીલકર્તાએ ફોર્મ ૧ માં દાખલ કરેલા નિવેદન/વળતરમાં આવા દાવાનો સમાવેશ ન હોવા અને “ઘંધણ વિસ્તાર” તથા “વિરામિત ચા વિસ્તાર” સંબંધિત વિવાદ આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત થઈ ચૂક્યો હોવા કારણે—ઠરાવાયું, કલમ ૮૫(૯) અથવા ૮૫-અ હેઠળ તાલુકા જમીન બોર્ડ દ્વારા એ ઠરાવવા માટે કોઈ અવકાશ નહોતો કે ઘંધણ વિસ્તારમાં એલચી વાવેતર હતું—વધુમાં, પરત મોકલ્યા બાદ પણ, બોર્ડને કલમ ૨(૪૪)(સી) હેઠળ “વચ્ચે વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીનના વિસ્તાર” નક્કી કરવાની સત્તા સોંપાયેલ હોવા છતાં, બોર્ડ એ ઠરાવી શકતું નહોતું કે તે શીર્ષક હેઠળનો વિસ્તાર અપીલકર્તાના દાવા કરતાં વધુ હતો—પુનર્વિલોકનની સત્તા પૂર્વનિર્ણિત અને પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતોને પણ આધીન હતી—પૂર્વનિર્ણિત અને પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતો વહીવટી સત્તાધિકારી સમક્ષની કાર્યવાહીમાં પણ લાગુ પડે છે—તથાપિ, ઘંધણ વિસ્તારના પ્રશ્ને આ અદાલતના પરવર્તી નિર્ણયમાં વિશાળ પીઠે ભિન્ન દૃષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો અને વિરામિત ચા વિસ્તાર ચા વાવેતરનો જ ભાગ હતો એવો મુદ્દો આ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો, તેથી અપીલકર્તાને કલમ ૮૧(૩) હેઠળ મુક્તિ મેળવવા રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જવા મંજૂરી આપવામાં આવી—પૂર્વનિર્ણિત—કન્સ્ટ્રિક્ટવ રેસ જ્યુડિકેટ—લાગુ પડતાપણું—પ્રતિબંધક વલણ—વહીવટી કાયદો—દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮, કલમ ૧૧ અને ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૧ વ્યાખ્યા—પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨, કલમ ૧૧૫—કેરળ જમીન સુધારાઓ

(મર્યાદા) નિયમો, ૧૯૭૦, નિયમ ૬—ભારતનું બંધારણ, અનુચ્છેદ ૧૩૬ અને ૧૪૨—રાહત.

દિવાની પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮:

કલમ ૧૧—પૂર્વનિર્ણિતતા—તેનો આધાર અને વ્યાપ—પ્રતિષેધ સાથે તુલના—“દાવાકારણ પ્રતિષેધ” અને “મુદ્દા પ્રતિષેધ”—ભેદ—સાક્ષ્ય અધિનિયમ, ૧૮૭૨, કલમ ૧૧૫.

અપીલકર્તાએ મુખ્યત્વે ચાના વાવેતર ધરાવતી એક મિલ્કત સાઉથ ઇન્ડિયા ટી પાસેથી ખરીદી હતી, જે પ્રતિવાદી આ અદાલત સમક્ષની અગાઉની અપીલ (સી.એ. ૨૨૭/૭૮) માં પક્ષકાર હતો, જેમાં કેરળ ભૂસુધારણા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અન્યથા “ટોચમર્યાદા વિસ્તાર” ની મર્યાદામાંથી મુક્ત એવા વાવેતરમાંથી “ઈંધણ વિસ્તાર” ને બાકાત રાખવાના પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો।

અપીલકર્તાએ પોતાની કબજામાં રહેલી આ વાવેતરની જમીન અંગે જમીન મહેસૂલ બોર્ડ સમક્ષ વિવરણપત્ર દાખલ કર્યું હતું. અપીલકર્તાની કબજામાં રહેલી જમીનનો કુલ વિસ્તાર ૪૨૫૧.૧૯ એકર હતો, જેમાંથી ૨૬૭.૧૬ એકર જમીન

સમર્પણ કરવા માંગવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાએ ચાર મથાળાઓ હેઠળ મુકિતનો દાવો કર્યો હતો, અર્થાત્, (૧) ચા વાવેતર, (૨) રસ્તાઓ અને મકાનો; (૩) ઇંધણ માટેના વૃક્ષોનો વિસ્તાર; અને (૪) અન્ય છૂટીછવાઈ ખેતીલાયક જમીનો. તાલુકા જમીન બોર્ડે ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ અને ‘વિશ્રામ હેઠળની ચા જમીન’ તરીકે મુકિત માટે અપીલકર્તાના નોંધપાત્ર દાવાઓ નામંજૂર કર્યા. અપીલકર્તાએ વડી અદાલત સમક્ષ પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરી, જેણે ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ અને ‘વિશ્રામ હેઠળની ચા જમીન’ મથાળાઓ હેઠળ અપીલકર્તાએ કરેલા દાવાઓ પુનઃસ્થાપિત કર્યા અને ‘રસ્તાઓ અને મકાનો’ તથા ‘અન્ય વચ્ચે-વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીન’ મથાળાઓ બાબતે છત વિસ્તારના પુનર્નિર્ધારણ માટે મામલો તાલુકા જમીન બોર્ડને પરત મોકલ્યો. તાલુકા જમીન બોર્ડ તેમજ રાજ્યએ વડી અદાલતના આદેશ વિરુદ્ધ આ અદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી, અને આ અદાલતે તાલુકા જમીન બોર્ડના આદેશો પુનઃસ્થાપિત કરતાં અપીલ મંજૂર કરી.

વડી અદાલત દ્વારા પરત મોકલવાના અનુસંધાનમાં થયેલી કાર્યવાહી દરમિયાન, તાલુકા જમીન બોર્ડે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે અપીલકર્તાઓએ ચા ઉત્પાદન માટે ઇંધણરૂપ લાકડાં મેળવવા માટેના સફાઈ વિસ્તાર તરીકે દાવો કરેલી ૯૨૪.૦૧ એકર જમીનમાંથી ૪૨૧.૮૮ એકરમાં એલચીની વાવણી હતી, જે ૧૯૬૪ પૂર્વે કરવામાં આવી હતી. તાલુકા જમીન બોર્ડનું મત હતું કે ૯૨૪.૦૧

એકરમાંથી બાકી રહેલી ૩૦૨.૧૩ એકર જમીનને પણ મુક્તિ આપવી જોઈએ, કારણ કે તે આ બાબતે સંતોષમાં હતું કે અગાઉ દાવો કરાયેલ વિસ્તાર એલચીની વાવણી સાથે વચ્ચે-વચ્ચે આવેલો હતો. કારણ કે શરૂઆતમાં તેનો દાવો ઇંધણ માટેના સફાઈ વિસ્તાર તરીકે કરવામાં આવ્યો હતો, વચ્ચે-વચ્ચે આવેલો વિસ્તાર ગણવામાં લઈ સમગ્ર ૯૨૪.૦૧ એકરને મુક્ત જાહેર કરી શકાય નહીં, તેમ છતાં તેને અતિરિક્ત જમીન તરીકે ગણવી શકાય નહીં એવું માનવામાં આવ્યું. અપીલકર્તાએ ૧૩૬.૧૭ એકર જમીનને ‘રેસ્ટેડ ટી એરિયા’ તરીકે કરેલા દાવાના પ્રશ્ને, આ અદાલતના તે નિરીક્ષણનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે જો જણાવેલી જમીનમાં પાંદડા તોડવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવામાં આવતી હોય, તો તે વાવેતર ક્ષેત્રમાં સામેલ ગણાશે. ૯૨૪.૦૧ એકરના ઇંધણ સફાઈ વિસ્તાર અને ૧૩૬.૧૭ એકરના રેસ્ટેડ ટી એરિયા અંગે તાલુકા જમીન બોર્ડનો નિર્ણય બહુમતીથી થયો હતો, જેમાં અધ્યક્ષે આ આધાર પર અસંમતિ દર્શાવી હતી કે ‘રેસ્ટેડ ટી એરિયા’ અને ‘ફ્યુઅલ એરિયા’ અંગે અપીલકર્તાનો અભિગમ આ અદાલતના નિર્ણયથી અંતિમ રીતે નિશ્ચિત થઈ ગયો હતો. બાકીના બે મથાળાઓ અંગે, એટલે કે ‘રસ્તાઓ અને ઇમારતો’ હેઠળની ૨૦૨.૫૫ એકર જમીન અને અપીલકર્તાના દાવા મુજબ અન્ય વાવેતર પાકો સાથે વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી ‘કૃષિ જમીન’ તરીકે ૨૬૩.૬૩ એકર વિસ્તાર અંગે, તાલુકા જમીન બોર્ડનો નિર્ણય સર્વસંમતિથી હતો. રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી પુનર્વિચાર અરજીમાં વડી અદાલતે તાલુકા જમીન બોર્ડની આ દૃષ્ટિ સાથે સહમતિ વ્યક્ત કરી કે આ અદાલતના નિર્ણય પછી તે ‘ફ્યુઅલ એરિયા’ અને

‘રેસ્ટેડ ટી એરિયા’ના પ્રશ્નમાં જઈ શકતું નહોતું. અપીલકર્તા માત્ર ૨૦૦ એકર જમીન માટે જ ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે હકદાર ગણાયો. વડી અદાલતે ઇમારતના પ્લોટો અને રસ્તાઓ હેઠળની ૨૦૨.૫૫ એકર જમીન બાબતે અપીલકર્તાનો દાવો યથાવત રાખ્યો. જોકે, એલચીની વાવણી સાથે વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી હોવાનું અપીલકર્તાએ જે ૨૬૩.૮૦ એકર જમીન અંગે દાવો કર્યો હતો, તે બાબતે વડી અદાલતે મુદ્દો નવેસરથી નિર્ણય કરવા તાલુકા જમીન બોર્ડને પરત મોકલ્યો. વડી અદાલતે રાજ્યની આ દલીલને પણ માન્ય રાખી કે અપીલકર્તાએ અગાઉ દાખલ કરેલા પરતાવામાં એલચીની વાવણી હેઠળની કોઈ જમીનનો દાવો કર્યો નહોતો અને તેથી તે રાજ્ય હસ્તાંતરણમાંથી મુક્ત હોવાનું કહી શકાતું નથી, તેમજ નિવેદનમાં દર્શાવેલ કારણ સિવાય અન્ય કોઈ આધારે અપીલકર્તા મુક્ત મેળવવા પાત્ર નહોતો. તેથી આ અપીલ કરવામાં આવી છે.

અપીલકર્તાની તરફથી એવો વાદ કરવામાં આવ્યો કે દાખલ કરવામાં આવેલ નિવેદન/પરતાવામાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૮૧ હેઠળની જમીનો માટે કેવી રીતે મુક્તિ દાવો કરવામાં આવી રહી હતી; જે સમયે નિવેદન દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું તે સમયે અધિનિયમની સંબંધિત મહત્વની જોગવાઈના અથ ઘટન સંબંધિત કાનૂની સ્થિતિ બહુ સ્પષ્ટ નહોતી. કાનન દેવાન હિલ્સ (લેન્ડ્સનું પુનર્ગ્રહણ) અધિનિયમ હેઠળ રાજ્ય જમીન બોર્ડનો એક આદેશ હતો, જેમાં ઇંધણ વિસ્તારનો ગુણોત્તર ૨:૩

ગણવામાં આવ્યો હતો અને તે આધારે અપીલકર્તાએ જમીનનો તે ભાગ ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે દાવો કર્યો હતો અને સચ્ચાઈપૂર્વક ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે વપરાતો હોવાનું કહી દાવો કરાવેલા ૯૨૪ એકર સમગ્ર વિસ્તારને યોગ્ય ઠેરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો; અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) હેઠળ, પ્લાન્ટેશન પાકોથી ખેડવામાં આવેલ વિસ્તારની સીમાઓની અંદર વચ્ચે વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીનો, જેનો વિસ્તાર આવા ખેડાણના સંરક્ષણ અને કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે જરૂરી હોવાનું જમીન બોર્ડ દ્વારા નક્કી કરાયેલ મર્યાદા કરતાં વધુ ન હોય, તેને ટોચમર્યાદા વિસ્તારની મુક્તિના હેતુસર પ્લાન્ટેશન ગણવામાં આવતું હતું અને સંબંધિત સમયે જ્યારે તાલુકા જમીન બોર્ડે આદેશ કર્યો હતો ત્યારે તેને પ્લાન્ટેશન પાકોની વચ્ચે આવેલી જમીન સંબંધિત દાવાની તપાસ કરવાનો અધિકાર નહોતો; કર્મચારીઓને પૂરું પાડવામાં આવતું ઇંધણ લાકડું અનુસંગી હેતુ માટે હતું એવું કહી શકાય નહીં, એવો જે કાનૂની સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો તે હવે સારો કાયદો રહ્યો નહોતો; તાલુકા જમીન બોર્ડ, જ્યારે તે પરત મોકલાયા પછી આ મામલે વિચારણા કરી રહ્યું હતું, ત્યારે તેના સમક્ષ સોગંદનામામાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે ૪૨૧.૮૮ એકર જમીનમાં એલચીની પ્લાન્ટેશન છે, જે અધિનિયમની કલમ ૮૧(૧)(ઈ) ના બળે ‘પ્લાન્ટેશન’ ની વ્યાખ્યામાં આવે છે, ત્યારે તે સમગ્ર મામલો ફરીથી ખોલી શકતું હતું; આ કાર્યવાહીમાં રેસ જુડિકેટાનો સિદ્ધાંત લાગુ કરી શકાય તેમ નથી કારણ કે આ સંપત્તિહરણકારી કાયદાનો મામલો છે; એસ્ટોપલનો વાદ પણ ઉઠી શકતો નથી; કાર્ડમમ બોર્ડના અહેવાલે તાલુકા જમીન બોર્ડના બહુમતી અભિપ્રાયને તેમજ અપીલકર્તાના એ

મંતવ્યને સ્વીકાર્યું હતું કે એલચીની પ્લાન્ટેશન ૧૯૬૪ પહેલાંથી અસ્તિત્વમાં હતી, અને તેથી એલચી વિસ્તારને અધિનિયમની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ મળેલી હતી, તાલુકા બોર્ડ જમીનને અધિનિયમની કલમ ૮૫(૯એ) હેઠળ પોતાનો જ નિર્ણય પુનર્વિચારવાનો અધિકાર હતો અને આ કાર્ય એ આધારે થઈ શકતું હતું કે ઇંધણ વિસ્તાર, આરામ પર રાખેલી ચા અને એલચીની પ્લાન્ટેશન સંબંધિત પ્રાસંગિક માહિતી રજૂ કરવામાં અપીલકર્તાની તરફથી નિષ્ફળતા રહી હતી.

પ્રતિવાદી દ્વારા એવો વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે આ અદાલત દ્વારા સી.એ. ૨૨૭/૭૮ માં અપાયેલા નિર્ણય પછી, તાલુકા લેન્ડ બોર્ડનો અધિકારક્ષેત્ર બે મુદ્દાઓ, એટલે કે, ઇંધણ વિસ્તાર અને પડત ચા વિસ્તાર, અંગે અવરોધિત થઈ ગયો હતો; ફોર્મ ૧ માં દાખલ કરાયેલા નિવેદનમાં ક્યાંય પણ એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ન હતો કે ત્યાં કોઈ એલચીની વાવણી હતી; એલચીની વાવણી ‘પ્લાન્ટેશન’ શબ્દના અર્થક્ષેત્રમાં આવવી જ હતી અને તે માટે અધિનિયમની વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાનો અલગથી આશરો લેવો આવશ્યક ન હતો; તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ, પરત મોકલવામાં આવ્યા બાદ, અન્ય વચ્ચે-વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીનોના હિસાબે મુક્ત ગણાવીને ૨૬૩.૮૩ એકરથી વધુ જમીન બાબતે અપીલકર્તાની તપાસ કરી શકતું ન હતું.

અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરતાં, આ અદાલત

ઠેરવ્યું : ૧.૧. કેરળ જમીન સુધારણા અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) માં જે અર્થમાં વાવેતર અભિપ્રેત છે તેની સંપૂર્ણ વિગતો જે ફોર્મ ૧ હેઠળ નિવેદન/પરતાવું દાખલ કરવાનું હોય છે તેમાં આપવી આવશ્યક છે. તે સાથે વિવિધ અનુબંધો જોડવાના હોય છે. અપીલકર્તાએ ક્યારેય ૧૯૬૪ પૂર્વે અસ્તિત્વમાં રહેલા એલચીની વાવણીના આધાર પર મુક્તિનો દાવો કર્યો નહોતો. કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે તેણે પરતાવા/નિવેદનમાં સુધારો કરવાની માંગ પણ કરી નહોતી. તેણે “જ્યુઅલ એરિયા” શીર્ષક હેઠળ આવતી જમીનના આધાર પર મુક્તિ માંગી હતી. એક વાર આ અદાલતે અપીલમાં આ મુદ્દાનો નિર્ણય કરી દીધા પછી, તે જ વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પૂર્વે એલચીની વાવણી અસ્તિત્વમાં હતી એવું ઠરાવવાનો તાલુકા જમીન બોર્ડને પુનર્વિચાર કરવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો. પ્રતિવાદીએ યોગ્ય રીતે રજૂ કર્યું છે કે “જ્યુઅલ એરિયા” હેઠળ આવતી અને હકીકતમાં એલચીની વાવણી ધરાવતી જમીનના તે ભાગના પુનર્વિચાર માટે કોઈ આધાર જ નહોતો. અધિનિયમની કલમ ૮૫(૯) અથવા ૮૫(૯-એ) ની જોગવાઈઓનો આશ્રય લેવા માટે કોઈ અવકાશ નહોતો.

ચેટ્ટિયન વીટિલ અમ્મદ વિ. તાલુકા જમીન બોર્ડ, [૧૯૮૦] ૧ એસીસી ૪૯૯, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

દેવીલાલ મોદી, માલિક મેસર્સ દાતુરામ પન્નાલાલ મોદી વિ. વેચાણકર અધિકારી, [૧૯૬૫] ૧ એસસીઆર ૬૮૬; ફોરવર્ડ કન્સ્ટ્રક્શન કો. અને અન્ય

વિ. પ્રભાત મંડળ (રજિ.) અંધેરી અને અન્ય, [૧૯૮૬] ૧ એસસીસી ૧૦૦ અને વાય.બી. પાટીલ અને અન્ય વિ. વાય.એલ. પાટીલ, એઆઈઆર (૧૯૭૭) એસસી ૩૯૨, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

દર્યાઓ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., [૧૯૬૨] ૧ એસ.સી.આર. ૫૭૪; અનંત ભિક્ષાપ્પા પાટીલ વિ. શંકર રામચંદ્ર પાટીલ, એ.આઈ.આર. (૧૯૪૩) પી.સી. ૧૯૬ અને મલંકારા રબર એન્ડ પ્રોડ્યુસ કો. વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળ, [૧૯૭૩] ૧ એસ.સી.આર. ૩૯૯, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ઈસાબેલા જોનશોન વિ. એમ.એ. સુસાઈ, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૧) એસ.સી. ૯૯૩; સુંદરાબાઈ વિ. દેવાજી શંકર દેશપાંડે, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૮૨; ચાથુન્ની વિ. તાલુક ભૂમિ બોર્ડ, (૧૯૮૧) કે.એલ.ટી. ૭૪ અને થમ્પી ગાઉન્ડર વિ. કેરળ રાજ્ય, (૧૯૯૪) ૧ કે.એલ.ટી. ૮૯, ભિન્ન ઠરાવવામાં આવ્યા.

૧.૨. અપીલકર્તાએ અપીલકર્તા દ્વારા ખેડવામાં આવેલ વિસ્તારમાં આવેલ સીમાઓની અંદર વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી કૃષિ જમીન તરીકે ૨૬૮.૮૩ એકરનો

દાવો કર્યો હતો, ત્યારે તાલુકા જમીન બોર્ડે ૧૦૦ એકરની મુક્તિ મંજૂર કરતો આદેશ વડી અદાલતે રદ કર્યો હતો. આ વિસ્તારની હદ જમીન બોર્ડ દ્વારા નક્કી થવાની હતી, કારણ કે સંબંધિત સમયે તાલુકા જમીન બોર્ડને એવો નિર્ધાર કરવા અધિકારક્ષેત્ર નહોતું. અપીલકર્તાએ ખાસ કરીને “અન્ય વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી કૃષિ જમીન” શીર્ષક હેઠળ આવી જમીનની ૨૬૩.૮૩ એકરનો દાવો કર્યો હતો. પરત મોકલાયા પછી, અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪)(સી) હેઠળની જમીનની હદ નક્કી કરવાની સત્તા પણ તાલુકા જમીન બોર્ડને ૭-૭-૧૯૭૮થી સોંપવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે તાલુકા જમીન બોર્ડ હવે આ શીર્ષક હેઠળ તે વિસ્તાર નક્કી કરી શકે. તાલુકા જમીન બોર્ડે તેના તા. ૨૬-૭-૧૯૮૦ના આદેશથી “પ્લાન્ટેશન પાકોથી ખેડવામાં આવેલા વિસ્તારમાં આવેલ સીમાઓની અંદર વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી કૃષિ જમીન” તરીકે ૨૬૩.૮૩ એકર અંગે અપીલકર્તાનો દાવો માન્ય રાખ્યો હતો, તે હદ સુધી તેમાં દોષારોપણ થઈ શકે નહીં. [૫૩૬-ડી-ઈ]

૨.૧. પ્રતિબંધ અને પૂર્વનિર્ણિત બાબતના સિદ્ધાંતો જાહેર નીતિ અને ન્યાય પર આધારિત છે. પૂર્વનિર્ણિત બાબતનો સિદ્ધાંત ઘણી વખત પ્રતિબંધના કાનૂનના એક અંગ તરીકે માનવામાં આવે છે, જોકે આ બન્ને સિદ્ધાંતો કેટલાક આવશ્યક પાસાઓમાં પરસ્પર ભિન્ન છે. પૂર્વનિર્ણિત બાબતનો નિયમ ન્યાયિક રીતે નક્કી થયેલા કેસના પક્ષકારોને એ જ મુદ્દા પર ફરીથી વાદવિવાદ કરતા અટકાવે છે, ભલે તે નિર્ધારણ સ્પષ્ટ રીતે ખોટું હોવાનું દર્શાવી શકાય તેમ હોય. જ્યારે કાર્યવાહી અંતિમતા પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે પક્ષકારો ચુકાદાથી બંધાયેલા

રહે છે અને તેને પડકારવાથી પ્રતિબંધિત થાય છે. તેઓ એ જ દાવાકારણ પર ફરીથી વાદવિવાદ કરી શકતા નથી અને ન તો તેવા કોઈ મુદ્દા પર વાદવિવાદ કરી શકતા નથી, જે અગાઉના વાદવિવાદમાં નિર્ણય માટે આવશ્યક હતો. આ બંને પાસાઓ “કાર્યવાહીના કારણ આધારિત એસ્ટોપલ” અને “મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપલ” છે. આ બંને પરિભાષાઓ કોમન લૉમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. વધુમાં, એક વખત કોઈ મુદ્દાનો અંતિમ રીતે નિર્ધારણ થઈ જાય, પછી પક્ષકારો એ જ દાવામાં અનુપસ્થિત એવો તર્ક રજૂ કરી શકતા નથી અથવા વધુ પુરાવા રજૂ કરી શકતા નથી કે જેથી બતાવી શકાય કે તે મુદ્દાનો ખોટો નિર્ધારણ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમના માટે ઉપલબ્ધ હોય તો એકમાત્ર ઉપાય ઉચ્ચ મંચનો આશ્રય લેવાનો છે. પક્ષકારો વચ્ચેના મુદ્દાના નિર્ધારણથી મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપલ ઊભો થાય છે. જે મુદ્દાનો નિર્ધારણ થઈ ચૂક્યો હોય તે જ દાવાની કોઈપણ અનુગામી કાર્યવાહીમાં તે અમલમાં આવે છે. સી.પી.સી.ની કલમ ૧૧માં પૂર્વનિર્ણિત બાબત અંગે જોગવાઈ છે, પરંતુ પૂર્વનિર્ણિત બાબતના સામાન્ય સિદ્ધાંતનો તે પૂર્ણ અને અંતિમ વ્યાપ આવરી લેતી નથી. પ્રતિબંધ અને પૂર્વનિર્ણિત બાબતના કાનૂની સિદ્ધાંતો પ્રશાસકીય સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની કાર્યવાહીમાં પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે, કારણ કે તે જાહેર નીતિ અને ન્યાય પર આધારિત છે. [૫૩૬-એચ; ૫૩૭-એ-ડી]

ગોપાલ પ્રસાદ સિંહા વિ. બિહાર રાજ્ય, [૧૯૭૦] ૨ એસસીસી ૮૦૫, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ચેટ્ટિયન વીટિલ આનંદ વિ. તાલુક જમીન બોર્ડ, [૧૯૮૦] ૧ એસસીસી ૪૯૯ અને પાયોનિયર રબર પ્લાન્ટેશન વિ. કેરળ રાજ્ય, [૧૯૯૨] ૪ એસસીસી ૧૭૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

આર્નોલ્ડ વિ. નેશનલ વેસ્ટમિનિસ્ટર બેંક પી.એલ.સી. [૧૯૯૧] ૨ એ.સી. ૯૩, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૨. રેસ જુડિકેટાનો આક્ષેપ, ચદ્ધપિ તકનીકી સ્વરૂપનો હોય, તેમ છતાં વાદવિવાદનો અંત લાવવા માટે જાહેર નીતિ પર આધારિત છે. જોકે, જો પહેલાના વાદમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ કોઈ મુદ્દો નવી કારણસ્વરૂપ હકદારીના આધારે કરાયેલ દાવામાં અથવા જ્યાં સતત કારણસ્વરૂપ હકદારી અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં ફરી તે જ પક્ષકારો વચ્ચે નિર્ધારણ માટે ઉપસ્થિત થાય, તો પરિસ્થિતિ ભિન્ન હોય છે. એવી સ્થિતિમાં, વચ્ચે દરમિયાન કાયદામાં ફેરફાર થયો હોય અથવા ઉચ્ચ મંચ દ્વારા તેનો ભિન્ન અર્થઘટન કરવામાં આવ્યો હોય, તો પક્ષકારો અગાઉ કરાયેલા નિર્ધારણથી બંધાયેલ ગણાય નહીં. પરંતુ વર્તમાન કેસમાં એવી સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં નથી. રચનાત્મક રેસ જુડિકેટાના સિદ્ધાંતો સંપૂર્ણ બળ સાથે લાગુ પડે છે. આ એ જ કાર્યવાહીનો અનુવર્તી તબક્કો છે. સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૪૭ના

નિયમ ૧ અંગેનું સ્પષ્ટીકરણ એ પ્રતિપાદિત કરે છે કે અદાલતના ચુકાદાનો આધાર બનેલા કાનૂની પ્રશ્ન અંગેનો નિર્ણય, ત્યારપછી કોઈ અન્ય કેસમાં ઉચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયથી ઉલટાવવામાં આવ્યો હોય અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે આવા ચુકાદાની સમીક્ષા માટે આધાર બનશે નહીં.”
[૫૪૦-૭-એચ]

૩.૧. કારણ કે અપીલકર્તાએ એલચીની વાવણીના આધાર પર ટોચમર્યાદા વિસ્તારમાંથી બહાર મુકિતનો દાવો કદી કર્યો ન હતો, તેથી આ અદાલતની અગાઉની કાર્યવાહીમાં આ પ્રશ્ન કદી વિચારણા હેઠળ લેવાયો નહોતો. તેથી, પરત મોકલ્યા પછી મામલો હાથ ધરતી તાલુકા જમીન બોર્ડ સમક્ષ આ મુદ્દો ઉઠાવી શકાય તેમ ન હતો, કારણ કે ઇંધણ વિસ્તાર અને રેસ્ટેડ ચા વિસ્તાર હેઠળની જે જમીન માટે સંપૂર્ણ મુકિત આપવામાં આવી ન હતી, તે વિસ્તાર અંગે અંતિમતા લાગુ પડી ગઈ હતી. તેથી, સંબંધિત સમયે એલચીની વાવણી અસ્તિત્વમાં હતી કે કેમ તે પ્રશ્નમાં જવું અનાવશ્યક છે. [૫૪૧-બી-સી]

૩.૨. તેમ છતાં, અપીલકર્તાને અધિનિયમની કલમ ૮૧(૩) ની જોગવાઈઓ હેઠળ મુકિત માગવા માટે રાજ્ય સરકાર સમક્ષ જવાની તક આપવામાં આવે તે યોગ્ય જણાય છે. આ ખાસ કરીને તેથી છે કે અદાલતની ૩-ન્યાયાધીશોની પીઠે ઠરાવ્યું છે કે કર્મચારીઓને બળતણ લાકડાનું પુરવઠું કરવું એ વાવેતર સાથે સંકળાયેલા હેતુ માટે છે. વધુમાં, આરામ પર રાખવામાં આવેલ

યા વિસ્તાર યા વાવેતરનો ભાગ છે એવી દલીલ આ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી નહોતી. [૫૪૧-ડી-ઈ]

પાયોનિયર રબર પ્લાન્ટેશન વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા, [૧૯૯૨] ૪ એસ.સી.સી. ૧૭૫, નો સંદર્ભ લેવાયો.

ભારતીય યા સંઘના વૈજ્ઞાનિક વિભાગનું યા વિશ્વકોશ; ઇ.સી. એલિયટ અને એફ.જે. વ્હાઈટહેડ: સિલોનમાં યા વાવેતર; ક્લોડ બાલ્ડ: ઇન્ડિયન ટી., નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

દિવાની અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર : દિવાની અપીલ નં. ૫૪૦/૧૯૮૬.

સી.આર.પી. નં. ૨૦૩૪/૧૯૮૧ માં કેરળ વડી અદાલતના તા. ૬.૧૧.૮૪ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

અપીલકર્તા તરફથી હરીશ એન. સાલ્વે, જોય જોસેફ, પી.એચ. પારેખ, સંજય ભાર્તરી અને ઇ.આર. કુમાર .

પ્રતિવાદીઓ તરફથી પી. કૃષ્ણમૂર્તિ અને કે.એમ.કે. નાયર .

અદાલતનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ ડી.પી. વાઘવા દ્વારા નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો

આ વાદપ્રકરણનો આ બીજો તબક્કો છે. અગાઉ, કેરળના તાલુક જમીન બોર્ડ અને રાજ્ય કેરળે અપીલમાં આ અદાલતનો દરવાજો ખખડાવ્યો હતો [સિવિલ અપીલ નં. ૨૨૭/૭૮, જેનો નિર્ણય ચેટ્ટિયન વીટીલ અમ્માદ અને અન્ય વિ. તાલુક જમીન બોર્ડ અને અન્ય, ૧૯૮૦ (૧) એસ.સી.સી. ૪૯૯ માં અપીલોની ટુકડીમાં થયો હતો] તે પ્રશ્ન અંગે કે કેરળ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૬૩ (સંક્ષેપમાં ‘અધિનિયમ’) ની જોગવાઈઓ હેઠળ “ટોચમર્યાદા વિસ્તાર” ની મર્યાદામાંથી અન્યથા મુક્ત એવા પ્લાન્ટેશનમાંથી ‘ઘંધણ વિસ્તાર’ અને ‘વિશ્રામિત વિસ્તાર’ ને બહાર રાખી શકાય કે નહીં. વર્તમાન અપીલકર્તાએ દક્ષિણ ભારત ટી એસ્ટેટ કંપની લિમિટેડ પાસેથી મુખ્યત્વે ચા પ્લાન્ટેશન ધરાવતી મિલ્કત ખરીદી હતી, જે આ અદાલતમાં અગાઉની અપીલમાં પ્રતિવાદી હતી. (સિવિલ અપીલ ૨૨૭/૭૮.

અધિનિયમ ૧.૦૪.૧૯૬૪ના રોજ અમલમાં આવ્યો. કેરળ જમીન સુધારણા (મર્યાદા) નિયમો, ૧૯૭૦ (સંક્ષેપમાં ‘નિયમો’) અધિનિયમ હેઠળ બનાવવામાં આવ્યા છે, જેમાં તે પ્રારૂપ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે જેમાં અધિનિયમ હેઠળ નિશ્ચિત કરાયેલા “મર્યાદા વિસ્તાર” કરતાં વધુ જમીન ધરાવતી વ્યક્તિએ અથવા કોઈ જમીન સવ થા “મર્યાદા વિસ્તાર”ની અંદર આવતી નથી એવી મુક્તિનો દાવો કરતી વ્યક્તિએ પરત/હિસાબપત્રક રજૂ કરવાનું આવશ્યક છે

અપીલકર્તાના હકના પૂર્વવર્તીએ (સાઉથ ઇન્ડિયા ટી એસ્ટેટ કંપની લિમિટેડ) પોતાની કબજામાં રહેલી ચા વાવેતરની જમીન સંબંધે લેન્ડ બોર્ડ સમક્ષ ૨૮.૦૩.૧૯૭૦ના રોજ રિટર્ન દાખલ કર્યું હતું. (અહીંથી આગળ જ્યારે અમે અપીલકર્તાનો ઉલ્લેખ કરીશું ત્યારે તેનો અર્થ તેના હકના પૂર્વવર્તીને પણ સમાવનાર એવો ગણાશે). અપીલકર્તાની કબજામાં રહેલી જમીનનો કુલ વિસ્તાર ૪૨૫૧.૧૯ એકર છે. તેમાંમાંથી ૨૬૭.૧૬ એકર વિસ્તાર સમર્પિત કરવા માગવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાની કબજાની જમીનમાંથી તેણે ચાર શીર્ષકો હેઠળ મુક્તિનો દાવો કર્યો હતો, એટલે કે, (૧) ચા વાવેતર; (૨ રસ્તાઓ અને ઇમારતો; (૩ બળતણ વૃક્ષો માટેનો વિસ્તાર; અને (૪ અન્ય આંતરિક રીતે છૂટાછવાયા આવેલા કૃષિ જમીનો. તા. ૨૫.૦૬.૧૯૭૬ના આદેશ દ્વારા તાલુકા લેન્ડ બોર્ડે અપીલકર્તાના 'બળતણ વિસ્તાર' અને 'વિશ્વામિત ચા વિસ્તાર' તરીકે મુક્તિના મોટા ભાગના દાવાઓ નામ જૂર કર્યા હતા – આ બાબત અપીલકર્તાએ પુનર્વિચારમાં કેરળ વડી અદાલત સમક્ષ ઉપાડી હતી, અને વડી અદાલતે તા. ૧૫.૦૩.૧૯૭૭ના આદેશથી તે બે શીર્ષકો હેઠળ તેમજ 'રસ્તાઓ અને ઇમારતો' અને 'અન્ય આંતરિક રીતે છૂટાછવાયા આવેલા કૃષિ જમીન' શીર્ષકો હેઠળ અપીલકર્તાએ કરેલા દાવાઓ પુનઃસ્થાપિત કર્યા હતા અને મર્યાદા વિસ્તારના પુનર્નિર્ધારણ માટે મામલો તાલુકા લેન્ડ બોર્ડને પરત મોકલ્યો હતો. તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ અને કેરળ રાજ્ય, જેમને 'બળતણ વિસ્તાર' અને 'વિશ્વામિત ચા વિસ્તાર' શીર્ષકો હેઠળના મુક્તિના દાવાઓ અંગે વ્યથા થઈ હતી, તેમણે આ અદાલત સમક્ષ અપીલ કરી હતી. આ અદાલતે તા. ૨.૦૫.૧૯૭૮ના ચુકાદા દ્વારા અપીલ

મંજૂર કરી અને તાલુકા લેન્ડ બોર્ડના આદેશો પુનઃસ્થાપિત કર્યા હતા. આ ચુકાદાનો વિગતવાર ઉલ્લેખ આ ચુકાદાના અનુવર્તી તબક્કે કરવાની અમને તક આવશે. તેમ છતાં, અધિનિયમ હેઠળ તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા કોઈ અંતિમ આદેશો પસાર કરી શકાયા નહોતાં, કારણ કે વડી અદાલતે જે બે શીર્ષકો અંગે મામલો પરત મોકલ્યો હતો તે અંગે બાબત તેની સમક્ષ હજી પણ બાકી રહી હતી.

તાલુકા જમીન બોર્ડ તથા વડી અદાલતના આદેશોનું વિશ્લેષણ નીચે મુજબ શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રતિબિંબિત થાય છે:

જમીન મુકિતનો પ્રકાર	અપીલકર્તા દ્વારા માંગવામાં આવેલી મુકિત (એકરમાં)	તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા 25.6.76 ના આદેશથી મંજૂર કરાયેલી મુકિત (એકરમાં)	હાઈકોર્ટ દ્વારા 15.3.77 ના આદેશથી મંજૂર કરાયેલી મુકિત (એકરમાં)
ચાના બગીચા	2593.64 (આરામ હેઠળના 136.17 વિસ્તાર સહિત)	2457.47 (ચા આરામમાં હોવાના આધારે 136.17 નામંજૂર)	2593.64
રસ્તાઓ અને ઈમારતો	202.55	188.00	રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યું
બળતણના વૃક્ષો હેઠળનો વિસ્તાર	924.01 (બગીચાને લગતું એટલે કે ચાના ઉત્પાદન, રસ્તાઓ, ઈમારતો, ફેક્ટરી વગેરેના કામ માટે બળતણ)	200.00	924.01
અન્ય કૃષિ જમીનો (વચ્ચે આવેલી)	263.83	100.00	રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યું

છૂટીછવાઈ)

પરત મોકલવામાં આવ્યા બાદ, આ અદાલતના ચેટ્રિયન વીટિલ અમ્મદ અને અન્ય વિ. તાલુક જમીન બોર્ડ અને અન્ય, ૧૯૮૦ (૧) એસ.સી.સી. ૪૯૯ માં તા. ૨.૦૫.૧૯૭૯ના ચુકાદા પછી તાલુક જમીન બોર્ડે ફરી આ મુદ્દો હાથ ધર્યો. પરત મોકલવા અનુસંધાને થયેલી કાર્યવાહી દરમિયાન, તાલુક જમીન બોર્ડે વચ્ચે-વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીનના પ્રશ્ન પર પણ વિચાર કર્યો, કારણ કે અપીલકર્તાએ હવે પોતાના દાવાનો આધાર તે પર પણ રાખ્યો હતો. એ જ રીતે, અપીલકર્તાએ એવો દાવો કર્યો કે ઇંધણ વિસ્તારની અંદર એલચીની વાવેતરવાળી જમીન હતી, જે અસ્તિત્વમાં હતી અને જે ૧.૦૪.૧૯૬૪ પહેલાંની હતી, અને તેથી તેને પણ મુક્તિ મળવી જોઈએ. તેણે એવો પણ દાવો કર્યો કે આરામ પર રાખેલ આ વિસ્તાર વાસ્તવમાં આ વાવેતરના ક્ષેત્રમાં આવશે. તાલુક જમીન બોર્ડે તા. ૨૬.૦૭.૧૯૮૦ના આદેશ દ્વારા મામલો અપીલકર્તાના પક્ષમાં નક્કી કર્યો. તેમ છતાં, તાલુક જમીન બોર્ડના અધ્યક્ષએ અસંમતિ વ્યક્ત કરી, કારણ કે તેમના મત મુજબ ‘આરામ પર રાખેલ આ વિસ્તાર’ અને ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ સંબંધે અપીલકર્તાનો અભિગમ ઉપરોક્ત સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયથી અંતિમ રીતે નિષ્પન્ન થઈ ગયો હતો. અસંતોષ પામી, ત્યારબાદ કેરળ રાજ્યએ કેરળ વડી અદાલતમાં પુનર્વિચારમાં આ આદેશને પડકાર્યો. તા. ૬.૧૧.૧૯૮૪ના આદેશ દ્વારા વડી અદાલતે ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ અને ‘આરામ પર

રાખેલ વિસ્તાર' બાબતે તાલુકા જમીન બોર્ડનો આદેશ રદ કર્યો. તેણે અપીલકર્તાનો એવો દાવો નામંજૂર કર્યો કે ૧.૦૪.૧૯૬૪ પહેલાંથી અસ્તિત્વમાં રહેલો ઇંધણ વિસ્તારમાં એલચીનું કોઈ વાવેતર હતું. વડી અદાલતે વાવેતર પાકવાળા વાવેતર વિસ્તારની સીમાઓની અંદર વચ્ચે-વચ્ચે આવેલી જમીનો માટે મુક્તિના દાવા સંબંધે તાલુકા જમીન બોર્ડનું નિષ્કર્ષ પણ રદ કર્યું અને તાલુકા જમીન બોર્ડને, જો તે અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) ની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરતી હોય અને ચુકાદામાં કરેલ અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ પ્રશ્નનું ફરીથી નક્કીકરણ કરવા આદેશ આપ્યો. જોકે, વડી અદાલતે “માર્ગો, ઇમારતો, કારખાનું, ભંડાર વગેરે માટે જરૂરી જમીનો” બાબતે તાલુકા જમીન બોર્ડના નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કર્યો નહોતો. હવે તેનો વિભાગવાર હિસાબ નીચે મુજબ રહેશે:—

જમીન મુક્તિનો પ્રકાર	અપીલકર્તા દ્વારા માંગવામાં આવેલી મુક્તિ (એકરમાં)	તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા 26.7.80 ના આદેશથી મંજૂર કરાયેલી મુક્તિ (એકરમાં)	હાઈકોર્ટ દ્વારા 6.11.84 ના આદેશથી મંજૂર કરાયેલી મુક્તિ (એકરમાં)
ચાના બગીચા	2593.64 (આરક્ષિત હેઠળના 136.17 વિસ્તાર સહિત)	2593.64	2457.47 (આરામ તરીકે 136.17 નો દાવો નામંજૂર)
રસ્તાઓ અને ઇમારતો	202.55	202.55	202.55
બળતણના વૃક્ષો હેઠળનો વિસ્તાર	924.01 (બગીચાને લગતું એટલે કે ચાના ઉત્પાદન, રસ્તાઓ, ઇમારતો, ફેક્ટરી વગેરેના કામ માટે બળતણ)	200.00 (બળતણના વૃક્ષો) 421.88 (ઈલાચચીના બગીચાને ઈલાચચી હેઠળની છૂટીછવાઈ જમીન તરીકે પણ દાવો કરાયો)	200.00 (ઈલાચચીના બગીચા અને છૂટીછવાઈ જમીનનો દાવો નામંજૂર)

302.13 (છૂટીછવાઈ
જમીન)

અન્ય કૃષિ જમીનો (વચ્ચે આવેલી છૂટીછવાઈ)	263.83	263.83	રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યું
--	--------	--------	------------------------

રાજ્ય દ્વારા વડી અદાલતના અગાઉના દિનાંક ૧૫.૦૩.૧૯૭૭ ના આદેશ વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલ અપીલનો નિર્ણય દિનાંક ૨.૦૫.૧૯૭૮ ના રોજ કેરળ વડી અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓમાંથી ઊભી થયેલ અનેક અન્ય અપીલો સાથે કરવામાં આવ્યો હતો અને તે ચેટ્ટિયાન વીટીલ અંમ્મદ અને અન્ય વિ. તાલુકા જમીન બોર્ડ અને અન્ય, ૧૯૮૦(૧) એસ.સી.સી. ૪૯૯ તરીકે અહેવાલિત છે. આ અદાલત કેરળ વડી અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓમાંથી ઊભી થયેલ અપીલોના સમૂહ પર વિચારણા કરી રહી હતી, જે અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ મર્યાદા ક્ષેત્રફળથી વધુ જમીનની માલિકી અને કબજા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા તથા વધારાની જમીનના નિકાલના અમલીકરણ સંબંધિત હતી. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે વિવાદના ત્રણ મુદ્દા હતા અને તે અંગે પોતાનો નિર્ણય આપ્યો હતો. જોકે, તાલુકા જમીન બોર્ડ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલ (સી.એ. ૨૨૭/૭૮) માં તે પૈકી કોઈપણ મુદ્દો સંબંધિત નહોતો. પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા બાદ આ અદાલતે વ્યક્તિગત અપીલોની તપાસ કરી અને અપીલકર્તાના કેસની અપીલ બાબતે વિચારણા કરતાં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કર્યું હતું:

અમારા સમક્ષનો વિવાદ "ઇંધણ વિસ્તાર" અને "વિરામિત વિસ્તાર" ના અપવર્જન સાથે સંબંધિત છે. કંપનીએ ઢાવો કર્યો છે કે તેણે "ચાના ઉત્પાદન" માટે જરૂરી હોવાથી ૯૨૪.૦૧ એકરમાં ઇંધણ તરીકે રેડ ગમ વાવ્યું છે. તાલુકા બોર્ડે તેને અતિશય ઢાવો માન્યો હતો અને તેને ૨૦૦ એકર સુધી ઘટાડ્યો હતો, પરંતુ વડી અદાલતે સમગ્ર ઢાવો પુનઃસ્થાપિત કર્યો છે. કંપનીના જનરલ મેનેજરે જણાવ્યું છે કે કર્મચારીઓને મફતમાં ઇંધણ માટેનું લાકડું પૂરું પાડવામાં આવે છે. તેથી સર્વત્ર રેડ ગમ વાવવાનો ઢાવો તેના જનરલ મેનેજરના નિવેદનથી ખોટો ઠરે છે. વધુમાં, ઇંધણ માટેના લાકડાનું પુરવઠું "વાવેતર પાકોની ખેતીને અનુગામી હેતુ" ગણાવી શકાય તેમ નથી. જમીન બોર્ડે ૧૩૬.૧૭ એકરના મુકિતના ઢાવાને નામંજૂર કર્યો હતો, પરંતુ વડી અદાલતે તેને પૂર્ણરૂપે મંજૂર કર્યો છે. અહીં પણ બોર્ડના તથ્યાત્મક નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવા વડી અદાલત ન્યાયસંગત નહોતી, કારણ કે સંબંધિત સમયે તે એવો વિસ્તાર હતો જ્યાંથી પાક એકત્ર કરવામાં આવ્યો ન હતો, એવું દર્શાવતું કશું જ નહોતું. જો એવું હોત, તો તે વાવેતર વિસ્તારમાં આવતો વિસ્તાર હોઈ શક્યો હોત. હકીકતમાં, બોર્ડના આદેશમાંથી એવું જણાય છે કે અન્ય કોઈ એસ્ટેટે એવો કોઈ ઢાવો કર્યો નહોતો. તેથી અપીલ એટલી હદ સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે કે આ બંને મુદ્દાઓમાં બોર્ડનો નિર્ણય પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે.

અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) મુજબ, જ્યારે જમીનનો મુખ્ય ઉપયોગ ચા, કોફી, કોકો, રબર, એલચી અથવા દાલચીનીની ખેતી માટે થતો હોય, ત્યારે તે વાવેતર ગણાશે અને 'વાવેતર' શબ્દમાં વાવેતર પાકો, એટલે કે ચા, કોફી, એલચી વગેરેની ખેતી કરાયેલ વિસ્તારની સીમાઓની અંદર વચ્ચે વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીનોનો પણ સમાવેશ થાય છે; અને આ વિસ્તાર કેટલો છે તે વાવેતર પાકોની ખેતીના સંરક્ષણ અને કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે જેટલો જરૂરી હોય તેટલો જમીન બોર્ડ અથવા તાલુકા જમીન બોર્ડ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવવાનો છે. 'વાવેતર' શબ્દમાં વાવેતર પાકોની ખેતીને અનુસંગિક હેતુસર અથવા તે જ પાકોને બજાર માટે તૈયાર કરવા માટે વપરાતી જમીનનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેનો અર્થ એ પણ થાય છે કે કચેરી મકાનો, ગોડાઉનો, કારખાનાઓ, કામદારોના ક્વાર્ટરો, હોસ્પિટલો, શાળાઓ અને ખેલમૈદાનોના બાંધકામ માટે વપરાતી જમીનો પણ તેમાં સામેલ થાય છે. કલમ ૨(૩) મુજબ 'મર્યાદા વિસ્તાર' નો અર્થ કલમ ૮૨ હેઠળ મર્યાદા વિસ્તાર તરીકે નિર્દિષ્ટ કરાયેલ જમીનનું પરિમાણ એવો થાય છે. કલમ ૮૨ એ એવો 'મર્યાદા વિસ્તાર' નિર્ધારિત કરે છે, જેટલી હદ સુધી કોઈ વ્યક્તિ જમીન ધારણ કરી શકે. કલમ ૮૧ કેટલીક એવી જમીનોને મુક્તિ આપે છે, જે મર્યાદા વિસ્તારની સીમામાં આવતી ન હોઈ શકે. કલમ ૨(૪૪) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબનું વાવેતર મર્યાદા વિસ્તારની કડકાઈમાંથી મુક્ત છે. કલમ ૮૧ ની ઉપકલમ (૩) સરકારને, જાહેર હિતમાં, મર્યાદા વિસ્તાર ઉપરાંતની કોઈપણ અન્ય જમીનને પણ, અને તે યોગ્ય માને તેવી મર્યાદાઓ તથા શરતોના આધીન રહી, મુક્તિ આપવા સશક્ત બનાવે છે.

કલમ ૮૩ કોઈપણ વ્યક્તિને મર્યાદા વિસ્તાર કરતાં વધુ જમીનનો માલિક બનવા અથવા તેને ધારણ કરવા અથવા કબજામાં રાખવા પ્રતિબંધિત કરે છે. કલમ ૮૫ મુજબ, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ મર્યાદા વિસ્તાર કરતાં વધુ જમીનનો માલિક હોય અથવા તે ધારણ કરતો હોય, ત્યાં તેને નિર્ધારિત નમૂનામાં જમીન બોર્ડ સમક્ષ હિસાબપત્રક દાખલ કરવું જરૂરી છે, જેમાં તે સમર્પણ કરવા પ્રસ્તાવિત જમીનો દર્શાવશે. ઉપકલમ (૫) હેઠળ, આમ દાખલ કરાયેલ હિસાબપત્રકમાં દર્શાવેલ વિગતોની ચકાસણી કરવા માટે જમીન બોર્ડ દ્વારા તેને તાલુકા જમીન બોર્ડને મોકલવાનું રહે છે અને ત્યારબાદ આદેશ દ્વારા સમર્પિત કરાયેલી જમીનની ઓળખ અને વિસ્તાર નક્કી કરવાનો રહે છે. ઉપકલમ (૯) હેઠળ, કેટલીક પરિસ્થિતિઓ અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે અને કોઈપણ સમયે તાલુકા જમીન બોર્ડને ઉપકલમ (૫) હેઠળ કરાયેલ પોતાના આદેશને રદ કરવાનો અને તે ઉપકલમ હેઠળ નવી રીતે કાર્યવાહી કરવાનો અધિકાર છે. ઉપકલમ (૯અ), જે સુધારક અધિનિયમ દ્વારા ૩૦.૦૫.૧૯૮૯ થી અમલમાં મુકવામાં આવી હતી, હેઠળ તાલુકા જમીન બોર્ડને પોતાના નિર્ણયોનું પુનર્વિલોકન કરવાની સત્તાઓ આપવામાં આવી છે।

કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળનું નિવેદન/પરતફેર નિયમ ૪ હેઠળ ફોર્મ નં. ૧ માં દાખલ કરવું આવશ્યક છે. નિયમોમાં આગળ એ પણ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે આવું નિવેદન લેન્ડ બોર્ડ સમક્ષ કેવી રીતે દાખલ કરવામાં આવશે અને ત્યારબાદ તાલુકા લેન્ડ બોર્ડને કેવી રીતે સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવશે; સમર્પિત કરવાની રહેતી જમીનના વિસ્તાર અને ઓળખના નિશ્ચય તથા

નિર્ધારણ માટે તેની ચકાસણી; પ્રારૂપ નિવેદનનું પ્રકાશન અને હિતગ્રસ્ત વ્યક્તિઓને પ્રારૂપ નિવેદનની બજવણી; સમર્પિત કરવામાં આવેલી જમીનના વિસ્તાર અને ઓળખ નક્કી કરવા માટે તપાસ; તથા તેવા અન્ય મુદ્દાઓ. કલમ ૮૫(૨) હેઠળ ફોર્મ નં. ૧ માં આપવાનું નિવેદન વિવિધ વિગતો માંગે છે. નિવેદનની ખંડો (૧૦) અને (૧૧) હેઠળની આવશ્યકતાઓ આ મુજબ છે:

"(૧૦) (એ) શું એનેક્સ. એ માં સમાવિષ્ટ કોઈ જમીન ગીરણા અથવા અન્ય રીતે અન્ય વ્યક્તિઓના કબજામાં છે અને જો હોય, તો
(બી) શું એવી જમીનની વિગતો એનેક્સ. ઈ માં આપવામાં આવી છે—

(૧૧) (એ) શું અધિનિયમની કલમ ૮૧ હેઠળ એનેક્સ. એ માં સમાવિષ્ટ કોઈ જમીન અંગે મુક્તિનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે, અને જો હોય, તો
(બી) શું એવી જમીનની વિગતો એનેક્સ. એક્ માં આપવામાં આવી છે અને વાવેતર અંગે, જો હોય, તો નિયમ ૬ હેઠળનું નિવેદન જોડવામાં આવ્યું છે—

એનેક્સ. એ હેઠળ ૧.૧.૧૯૭૦ ના રોજ માલિંકી ધરાવતી અથવા કબજામા રાખેલી અથવા ગીર્વે હેઠળ ધારિત તમામ જમીનોની વિગતો આપવાની રહેશે. આ એનેક્સ. વિવિધ વિભાગોમાં વહેંચાયેલું

છે. વિભાગ ૧ હેઠળ માલિક તરીકે ધારિત જમીનની વિગતો આપવાની આવશ્યકતા છે. કલમ ૨ અને ૩ હેઠળ અનુક્રમે ગીવેદાર તરીકે ધારિત જમીન તથા ભાડૂત તરીકે ધારિત જમીનની વિગતો આપવાની રહેશે.

નિયમ ૬ હેઠળ, જે કોઈ વ્યક્તિ આ દલીલના આધારે કે તેના માલિકીની અથવા તેના કબજાની કોઈ જમીન અથવા તેની પાસે ગીર્ણી હેઠળ રહેલી કોઈ જમીન અધિનિયમના ભાગ ૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ બાગાયત છે એમ કહી મુક્તિનો દાવો કરે છે, તે વ્યક્તિએ જમીન બોર્ડને નીચે મુજબની વિગતો દર્શાવતું નિવેદન રજૂ કરવું પડશે, અર્થાત:-

(એ) જમીનનું વર્ણન (જો સર્વે થયેલ હોય તો સર્વે નંબર, તાલુકો અને ગામની વિગતો સહિત), જેનો ઉપયોગ વ્યક્તિ દ્વારા મુખ્યત્વે કલમ ૨(જજ) માં ઉદ્દેખિત પાકોની ખેતી માટે કરવામાં આવે છે;

(બી) જમીનની હદો;

(સી) જમીનનું ક્ષેત્રફળ;

(ડી) ઉગાડવામાં આવેલ પાક અથવા પાકોનું વર્ણન અને જે જમીન પર આવા પાકો ઉગાડવામાં આવે છે તે જમીનનું ક્ષેત્રફળ;

(ઈ) જમીનનું વર્ણન અને ક્ષેત્રફળ (જો સર્વે થયેલ હોય તો સર્વે નંબર, તાલુકો અને ગામની વિગતો સહિત), જેનો ઉપયોગ વ્યક્તિ દ્વારા કલમ ૨(૪૪) માં ઉલ્લેખિત પાકોની ખેતીને અનુષંગિક કોઈ હેતુ માટે અથવા તે જ પાકોને બજાર માટે તૈયાર કરવા માટે કરવામાં આવે છે;

(એફ) ખંડ (ઈ) માં ઉલ્લેખિત જમીનનો જે હેતુ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે હેતુ; અને

(જી) વ્યક્તિ દ્વારા કલમ ૨(૪૪) માં ઉલ્લેખિત પાકોની ખેતી હેઠળ આવેલા વિસ્તારની હદોની અંદર વિખરાયેલી કૃષિ જમીનોનું વર્ણન અને ક્ષેત્રફળ (જો સર્વે થયેલ હોય તો સર્વે નંબરો, તાલુકો અને ગામની વિગતો સહિત) અને એવી જમીનોનું તે ક્ષેત્રફળ, જેને વ્યક્તિ આવી ખેતીના સંરક્ષણ અને કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે આવશ્યક માને છે.

રિમાન્ડ પછી તા. ૨૬.૦૭.૧૯૮૦ના પોતાના આદેશમાં તાલુકા જમીન બોર્ડે એવું નિર્ધારિત કર્યું કે ચા બનાવટ માટે ઈંધણાલાકડાં મેળવવા માટે ઈંધણા સાક્ષસફાઈ વિસ્તાર તરીકે અપીલકર્તાએ દાવો કરેલ ૯૨૪.૦૧ એકરમાંથી ૪૨૧.૮૮ એકર વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પૂર્વે વાવવામાં આવેલ એલચીની વાવણી હતી. તાલુકા જમીન બોર્ડનો એવો અભિપ્રાય હતો કે ૯૨૪.૦૧ એકરમાંથી બાકી રહેલ ૩૦૨.૨૧ એકર વિસ્તારને પણ મુક્તિ અપાવવો જોઈએ, કારણ કે તે આ બાબતે સંતુષ્ટ હતું કે અગાઉ દાવો કરાયેલ વિસ્તાર એલચીની વાવણીથી વચ્ચે

વચ્ચે આવરી લેવાયેલો હતો. પરંતુ શરૂઆતમાં તેનો દાવો ઈંધણ સાફસફાઈ વિસ્તાર તરીકે કરવામાં આવ્યો હોવાથી, વચ્ચે વચ્ચે આવેલો એવો વિસ્તાર કબજામાં લઈ શકાય તેમ ન હતો. તેથી, તેણે સમગ્ર ૯૨૪.૦૧ એકરને વધારાની જમીન તરીકે ગણાવી શકાય નહીં એમ ઠરાવી મુક્તિ આપી. આ સમગ્ર વિસ્તારમાં યુકિલપ્ટસનાં વૃક્ષો ઉગેલા હતા.

અપીલકર્તાએ ‘રેસ્ટેડ ટી વિસ્તાર’ તરીકે ૧૩૬.૧૭ એકર અંગે જે દાવો કર્યો હતો તે પ્રશ્ન સંદર્ભે, સર્વોચ્ચ અદાલતના તે અવલોકનનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે જો ઉક્ત જમીનમાં પાંદડા તોડવાની કામગીરી ચાલતી હોય, તો તે વાવેતર વિસ્તારમાં સમાવેશ પામશે. તાલુકા જમીન બોર્ડે એવો નિર્ણય કર્યો કે અપીલકર્તાએ તેના સમક્ષ દાખલ કરેલ પ.૦૨.૧૯૮૦ના સોગંદનામા તથા સ્થાનિક નિરીક્ષણના આધારે ૧૩૬.૧૭ એકર વિસ્તારમાં ૬૦ વર્ષથી વધુ જુના વૃક્ષોના છોડ હતા અને તે બાબત અંગે યુનાઈટેડ પ્લાન્ટર્સ એસોસિયેશન ઓફ સાઉથર્ન ઇન્ડિયા (યુપાસી)નું પ્રમાણપત્ર પણ હતું. તેથી તાલુકા જમીન બોર્ડે ૧૩૬.૧૭ એકર વિસ્તારને ‘રેસ્ટેડ ટી’ તરીકે વાવેતરના ભાગરૂપે મુક્ત જાહેર કર્યો. આ બે મુદ્દાઓમાં, એટલે કે ૯૨૪.૦૧ એકરનો ઈંધણ સફાઈ વિસ્તાર અને ૧૩૬.૧૭ એકરનો રેસ્ટેડ ટી વિસ્તાર, તાલુકા જમીન બોર્ડનો નિર્ણય બહુમતીથી થયો હતો, જેમાં બોર્ડના અધ્યક્ષ, જે સત્તાવાર સભ્ય હતા, તેમણે એ આધાર પર ભિન્ન મત વ્યક્ત કર્યો કે સર્વોચ્ચ અદાલતના ૨.૦૫.૧૯૭૯ના નિર્ણય પછી તાલુકા જમીન બોર્ડ આ પ્રશ્નો ફરીથી ખોલી શકતું નહોતું. બાકી રહેલા બીજા બે શીર્ષકો અંગે, એટલે કે રસ્તાઓ

અને ઇમારતો હેઠળનો ૨૦૨.૫૫ એકર વિસ્તાર અને અપીલકર્તાએ દાવો કરેલ અન્ય વાવેતર પાકો વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીનો તરીકે ૨૬૩.૬૩ એકર વિસ્તાર, તાલુકા જમીન બોર્ડનો નિર્ણય એકમતથી હતો. કેરળ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ પુનર્વિચાર અરજિયક્ષિપ્ત વડી અદાલતે તાલુકા જમીન બોર્ડ સાથે સંમતિ વ્યક્ત કરી કે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પછી તે ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ અને ‘રેસ્ટેડ ટી વિસ્તાર’ના પ્રશ્નમાં જઈ શકતી નહોતી. અપીલકર્તા ફક્ત ૨૦૦ એકર જમીન માટે જ ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે હકદાર ગણાયો. ઇમારત સ્થળો અને રસ્તાઓ હેઠળની ૨૦૨.૫૫ એકર જમીન અંગે અપીલકર્તાના દાવા બાબતે તાલુકા જમીન બોર્ડના નિર્ણયને વડી અદાલતે ચથાવત્ રાખ્યો. ૨૬૩.૮૦ એકર જમીન બાબતે (જેનો દાવો અપીલકર્તાએ એલચીના વાવેતર સાથે વચ્ચે આવેલી તરીકે કર્યો હતો), જોકે, વડી અદાલતે પ્રશ્નનો નવેસરથી નિર્ણય કરવા મામલો ટ્રિબ્યુનલને પરત મોકલ્યો. વડી અદાલતે રાજ્ય સરકારની આ દલીલ સ્વીકારી કે અપીલકર્તાએ અગાઉ દાખલ કરેલા રિટર્નમાં એલચીના વાવેતર હેઠળની કોઈ જમીનનો દાવો કર્યો નહોતો અને તેથી તે વેસ્ટિંગમાંથી મુક્ત હોવાનું કહી શકાય નહીં, તેમજ અપીલકર્તા નિવેદનમાં દર્શાવેલા આધાર સિવાય અન્ય કોઈ આધારે મુક્તિ મેળવવા હકદાર નહોતો. વડી અદાલતના ૬.૧૧.૧૯૮૪ના આ આદેશને હવે અપીલકર્તાએ અમારી સમક્ષ પડકાર્યો છે.

વિચારણા માટે ઊભા થતા પ્રશ્નો નીચે દર્શાવેલ મુદ્દાઓ હેઠળ છૂટછાટ અંગે અપીલકર્તાના દાવાઓ સંબંધિત છે:

૧. ૧૩૬.૧૭ એકર વિરામિત યા વિસ્તાર તરીકે (જે વડી અદાલતે નામંજૂર કર્યો હતો);

૨. ૯૨૪.૦૧ એકરમાંથી (જે અગાઉ ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે દાવો કરવામાં આવ્યો હતો) ૪૨૧.૮૮ એકર એલચીની વાવેતર જમીન તરીકે અને ૩૦૨.૧૩ એકર અન્ય વાવેતર પાકો સાથે આંતરમિશ્રિત અન્ય કૃષિ જમીન તરીકે (જે વડી અદાલતે નામંજૂર કરી હતી); અને

૩. ૨૬૩.૬૩ એકર એલચીના પાક સાથે આંતરમિશ્રિત અન્ય કૃષિ જમીન તરીકે (જે બાબત વડી અદાલતે પરત મોકલી હતી).

સુનાવણી દરમિયાન, આ અદાલતે ૧૫.૦૭.૧૯૮૫ના રોજ નીચે મુજબનો આદેશ કર્યો હતો:

પક્ષકારોના હકો અને દલીલોને અશુભ રાખીને, અમે આદેશ કરીએ છીએ કે કાર્ડમમ અધિનિયમ, ૧૯૬૫ ની કલમ ૪ હેઠળ સ્થાપિત કાર્ડમમ બોર્ડ તેના પરિષ્ઠ નિષ્ણાત અધિકારીઓમાંથી એકની નિયુક્તિ ૯૨૪ એકર વિસ્તારનું નિરીક્ષણ કરવા કરશે, જે વિસ્તારને એલચીની વાવેતરવાળો હોવાનું કહેવાય છે, અને તે અધિકારી નિરીક્ષણ કર્યા પછી તે વિસ્તારમાં એલચીના છોડોના અસ્તિત્વ, વિસ્તારની વ્યાપકતા અને વયના પ્રશ્ન

અંગે આ અદાલત સમક્ષ અહેવાલ રજૂ કરશે (કારણ કે અરજદારોના વકીલ દ્વારા અમારી સમક્ષ એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે એલચીના છોડોની વય ૨૦ થી ૪૦ વર્ષ વચ્ચે હોઈ શકે છે). અમે વધુમાં આદેશ કરીએ છીએ કે ઉક્ત અધિકારી નિરીક્ષણ અને અહેવાલ રજૂ કરવાની બાબતમાં ઇફ્રિક્કીના કલેક્ટર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવનાર યોગ્ય મહેસૂલ અધિકારીની સહાય અને મદદ લેશે. નિરીક્ષણ બંને પક્ષોને નોટિસ આપ્યા પછી હાથ ધરવાનું રહેશે, અને તેમના પ્રતિનિધિઓને નિરીક્ષણ સમયે હાજર રહેવાની છૂટ રહેશે. અહેવાલ આજથી ચાર મહિનાની અંદર આ અદાલતમાં રજૂ થવો જોઈએ. આવા નિરીક્ષણ અને અહેવાલનો ખર્ચ અને વ્યય પ્રારંભમાં અરજદારો દ્વારા વહન કરવામાં આવશે. અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા પછી મામલો બોર્ડ પર મુકવો.

અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા બાદ આ બાબત બોર્ડ પર મૂકવી.

કાર્ડમમ બોર્ડે ૪૨૧.૮૮ એકર વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પહેલાં એલચીના વાવેતર (પ્લાન્ટેશન) ના અસ્તિત્વ અંગેના અપીલકર્તાના દાવાનો સ્વીકાર કરતો પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. જોકે, રાજ્ય સરકારે એવું જણાવીને આ અહેવાલ સામે વાંધા નોંધાવ્યા હતા કે આ સંજોગોમાં તે માન્ય હોઈ શકે નહીં.

શ્રી સાલ્વે, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે, નીચે મુજબ રજૂઆતો કરી:—

૧. નિવેદન/પરત, જે ફોર્મ -૧ માં દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે હક્ક અનામત રાખીને કરવામાં આવી હતી અને આ હકીકતનો ઉલ્લેખ તે નિવેદનમાં જોવા મળે છે, જોકે તેમાં આ પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે અપીલકર્તા માત્ર અને માત્ર ચાના ઉત્પાદન, નિર્માણ અને બજારકરણના કારોબારમાં સંકળાયેલ હતો અને અપીલકર્તા પાસે રહેલી બધી જમીનો તે હેતુ માટે જ હતી. આ નિવેદન દર્શાવતું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૮૧ હેઠળ જમીનો બાબતે મુક્તિ કેવી રીતે માગવામાં આવી રહી હતી.

૨. જ્યારે નિવેદન દાખલ કરવામાં આવ્યું ત્યારે અધિનિયમની મૂળભૂત જોગવાઈઓના અર્થઘટન સંબંધિત કાનૂની સ્થિતિ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ નહોતી. કેનન દેવન હિલ્સ (જમીનોનું પુનઃપ્રાપ્તિ) અધિનિયમ હેઠળ ૨૩,૨૩૯ એકર ચા વિસ્તાર માટે ૧૬,૮૯૯ એકર જેટલા આનુષંગિક હેતુ માટે વપરાતાં ઇંધણ વિસ્તારને મુક્તિ આપતો રાજ્ય જમીન બોર્ડનો (તાલુકા જમીન બોર્ડો ઉપર દેખરેખ સત્તાવાળો) તા. ૨૯.૩.૧૯૭૪નો આદેશ હતો. ઇંધણ વિસ્તારનો પ્રમાણ ૨:૩ ની રીતે નીકળતો હતો. તે આધારે, હકીકતમાં, અપીલકર્તાએ તા. ૧૮.૧૦.૧૯૭૪ના પત્ર દ્વારા પીરમેડના વિશેષ તહસીલદાર (તાલુકા અધિકારી)ને લખીને દર્શાવ્યું હતું કે અપીલકર્તાના ઇંધણ વિસ્તારો ખેતીને આનુષંગિક હેતુ માટે વપરાતા હતા અને ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે સદ્ભાવપૂર્વક ઉપયોગમાં હોવાનું દાવો કરાયેલા કુલ ૯૨૪ એકર

ક્ષેત્રફળનું સમર્થન માગ્યું હતું; તેથી અપીલકર્તાએ તે મોટા જમીનખંડને ઇંધણ વિસ્તાર તરીકે દાવો કર્યો.

૩. અપીલકર્તાએ તા. ૧૮.૧૦.૧૯૭૪ના એ જ પત્રમાં આ રીતે જણાવ્યું હતું કે “ચાના ક્ષેત્ર વચ્ચે વિખરાયેલી જમીનો વાવેતરના કાર્યક્ષમ સંચાલન તથા તેના સંરક્ષણ માટે જરૂરી છે. તમારા પત્રના અંતિમ પરિષ્કેદ અંગે, તા. ૧.૪.૧૯૭૪ પછી કોઈ જમીનને વાવેતરમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી નથી. તેમ છતાં, અમારી કેટલીક ઇંધણ જમીનોમાં અમે એલચી વાવી છે. આ રીતે એલચીથી વાવેલી જમીનો હવે એલચી વાવેતર તરીકે તેમજ વાવેતરને સહાયક એવી જમીન તરીકે, જે ‘વાવેતર’ ની વ્યાખ્યામાં આવે છે, મુક્ત છે.” તા. ૩૧.૦૫.૧૯૭૬ના સોગંદનામામાં, જે અપીલકર્તાએ તાલુકા જમીન બોર્ડ સમક્ષ દાખલ કર્યું હતું, એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે ચાના વાવેતરની સીમાઓની અંદર ખેતીલાયક જમીનો હતી, જે વાવેતરના રક્ષણ અને કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે આવશ્યક હતી. તેમાં ચાના વાવેતર વચ્ચે વિખરાયેલા ઇંધણ વાવેતરો પણ હતા.

૪. અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) હેઠળ, વાવેતર પાકોથી ખેતી કરવામાં આવેલા વિસ્તારની સીમાઓની અંદર આવેલી એવી ખેતીલાયક જમીનો, જેનું પ્રમાણ જમીન બોર્ડ દ્વારા આવા ખેતીના રક્ષણ અને કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે આવશ્યક ગણાવી નક્કી કરવામાં આવે, તેને

સીમા વિસ્તારથી મુક્તિ આપવા માટે વાવેતર તરીકે ગણવામાં આવતી હતી. સંબંધિત સમયે, જ્યારે તાલુક જમીન બોર્ડે તા. ૬.૦૬.૧૯૭૬નો આદેશ કર્યો, ત્યારે તેને વાવેતર પાકો વચ્ચે આવેલી જમીન સંબંધિત દાવાની તપાસ કરવાની સત્તા નહોતી. એ જ કારણસર આ પ્રશ્ન નિર્ધારણ માટે રાજ્ય જમીન બોર્ડને પરત મોકલવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ અધિનિયમમાં સુધારા અધિનિયમ ૨૭ ઓફ ૧૯૭૯ દ્વારા તા. ૭.૭.૧૯૭૯થી સુધારો થયા પછી તાલુક જમીન બોર્ડને પણ સંબંધિત દાવાની તપાસ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી. તેથી તાલુક જમીન બોર્ડ, અગાઉની તે કાર્યવાહીઓ જે સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી અપીલ નં. ૨૨૭/૭૮માં પૂર્ણ થઈ હતી, તેની પરવા કર્યા વિના આ પ્રશ્નને ફરીથી યોગ્ય રીતે વિચારવા સક્ષમ હતું.

૫. કર્મચારીઓને ઇંધણ લાકડાનો પુરવઠો કરવો આનુષંગિક હેતુ માટે ગણાવી શકાય નહીં એવો જે કાનૂની સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો, તે હવે આ અદાલતના ત્રણ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોના પાયોનિયર રબર પ્લાન્ટેશન વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૯૨ જ એસીસીસી ૧૭૫] ના નિર્ણયના પ્રકાશમાં હવે સારો કાયદો રહ્યો નથી. જોકે આ નિર્ણય કેરળ પ્રાઇવેટ ફોરેસ્ટ (વેસ્ટિંગ એન્ડ અસાઇનમેન્ટ) અધિનિયમ હેઠળ સમાન જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતાં આપવામાં આવ્યો હતો, તથાપિ આ અદાલતે એવો અભિપ્રાય લીધો

છે કે ઇંધણ વિસ્તાર માટે વપરાતી જમીન આનુષંગિક હેતુ માટે વપરાતી ગણાય. આ અદાલતે આ રીતે અવલોકન કર્યું છે:

“અમે કેરળ વડી અદાલતની વિશાળ ખંડપીઠના વિદ્વાન ન્યાયાધીશો સાથે સહમત છીએ કે જે હેતુ માટે મુક્તિ વિશેષરૂપે આપવામાં આવી છે તેને ધ્યાનમાં લીધા વિના સંબંધિત જોગવાઈઓ વાંચવી, વિધાનસભાના આશય સાથે સુસંગત ગણાય નહીં. વિધાનસભાનો આશય એ છે કે મિલ્કતોના વાજબી હિતો, એટલે કે નકદી પાકોના ઉત્પાદન સાથે સંકળાયેલા ઉદ્યોગ તરીકે તેમનું કાર્યક્ષમ સંચાલન અને સંબંધિત કર્મચારીઓના કલ્યાણને અવગણવું નહીં; તેથી કલમનું ઉદાર અને હેતુલક્ષી અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે.”

૬. ‘રેસ્ટેડ એરિયા’ શું છે તે અંગે (૧) ટિ એન્સાયક્લોપીડિયા ઓફ ધ ઇન્ડિયન ટી એસોસિયેટ્સ, સાયન્ટિફિક ડિપાર્ટમેન્ટ, (૨) ટિ પ્લાન્ટિંગ ઇન સિલોન બાય ઇ.જી. એલિયટ એન્ડ એફ.જે. વ્હાઈટહેડ અને (૩) ઇન્ડિયન ટી બાય કલોડ બાલ્ડનો ઉલ્લેખ કરી શકાય. ચાના છોડને આરામ આપવો એ ચાના વાવેતરનો ભાગ છે. ચાના વાવેતરમાં અમુક વિસ્તારોને ચાના છોડની શક્તિ અને ઉત્પાદન ક્ષમતામાં વધારો કરવાનો અંતિમ હેતુ રાખીને તાત્કાલિક રીતે આરામ માટે મૂકવામાં આવે છે. અગાઉની અપીલ (અપીલ નં.

૨૨૭/૭૮)માં આ અદાલત સમક્ષ ‘રેસ્ટિંગ ટી એરિયા’ શું છે તે બાબત યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી નહોતી.

૭. તાલુક જમીન બોર્ડ, જ્યારે પરત મોકલાયેલા મામલે સુનાવણી કરી રહ્યું હતું, ત્યારે તા. ૧૮.૨.૧૯૮૦ના સોગંદનામામાં તેની સમક્ષ એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે ૪૨૧.૮૮ એકર જમીનમાં એલચીનું વાવેતર હતું, જે અધિનિયમની કલમ ૮૧(૧)(ઈ)ના બળે ‘વાવેતર’ ની વ્યાખ્યામાં આવે છે વગેરે; એવી સ્થિતિમાં તે આખો મામલો ફરી ખોલી શકતું હતું. આ કાર્યવાહીમાં નિવારિત મુદ્દા સિદ્ધાંત લાગુ કરી શકાય નહીં, કારણ કે આ સંપત્તિ હરણકારી કાયદાનો કેસ છે. તાલુક જમીન બોર્ડ અંતિમ આદેશ ન કરે ત્યાં સુધી નાગરિક કાયદાના નિવારિત મુદ્દાના સિદ્ધાંતો લાગુ કરી શકાય નહીં; અને જો કાર્યવાહી દરમિયાન, ભલે તે પરત મોકલાણ દરમિયાન હોય કે અન્યથા, એવું જણાય કે વિસ્તાર કાયદાની કોઈ જોગવાઈ હેઠળ મુક્ત છે, તો તે વિસ્તારનું કોઈપણ અધિગ્રહણ ગેરકાયદે અને શૂન્ય ગણાશે. કાર્યવાહીનો અંત માત્ર અધિનિયમની કલમ ૮૫ હેઠળ આદેશ થાય ત્યારે જ આવે છે, અને એવો આદેશ હજી સુધી કરવામાં આવ્યો નહોતો. કેસની પરિસ્થિતિઓમાં પ્રતિવાદીઓ દ્વારા મુદ્દા-અવરોધનો કોઈ દાવો પણ ઉઠાવી શકાય તેમ નથી. આ સંદર્ભે અંગ્રેજી હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના આર્નોલ્ડ એન્ડ અધર્સ વિ. નેશનલ

વેસ્ટમિનસ્ટર બેંક પી.એલ.સી. ૧૯૯૧ (૨) એ.સી. ૯૩ના
નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૮. ત્યારથી કાર્ડમમ બોર્ડનો અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે.
અહેવાલના અવલોકનથી જણાય છે કે કાર્ડમમ બોર્ડે તાલુકા જમીન
બોર્ડના બહુમતી મત તેમજ અપીલકર્તાની આ સ્થિતિ સ્વીકારી છે કે
એલચીનું વાવેતર ૧૯૬૪ પહેલાંથી અસ્તિત્વમાં હતું અને તેથી
એલચી વિસ્તાર અધિનિયમની જોગવાઈઓમાંથી મુક્ત હતો.

૯. તાલુકા જમીન બોર્ડને કલમ ૮૫ની ઉપકલમ (૯એ) હેઠળ પોતાના જ
નિર્ણયનું પુનરાવલોકન કરવાની સત્તા છે. આ તે આધારે થઈ શકતું
હતું કે અગાઉનો નિર્ણય “માલિકી અથવા કબજા સંબંધિત સંબંધિત
માહિતી અથવા અન્ય વિગત તેની સમક્ષ રજૂ કરવામાં નિષ્ફળતા
અથવા મળતિયાગીરી અથવા છેતરપિંડી અથવા કોઈ મહત્વની
હકીકત દાખી રાખવાના કારણે” કરવામાં આવ્યો હતો. વર્તમાન
કેસમાં ઇંધણ વિસ્તાર, આરામમાં રહેલા ચાના વિસ્તાર અને
એલચીના વાવેતર સંબંધિત સંબંધિત માહિતી રજૂ કરવામાં
અપીલકર્તાની તરફથી નિષ્ફળતા રહી હતી.

શ્રી પી. કૃષ્ણમૂર્તિ, પ્રતિવાદી તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે,
જવાબમાં નીચે મુજબની રજૂઆતો કરી:

(૧) તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા અપીલરૂપે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પછી (સી.એ. ૨૨૭/૭૮), તેની અધિકારિતા બે મુદ્દાઓ અંગે અવરોધિત થઈ ગઈ હતી, એટલે કે, ઇંધણ વિસ્તાર અને પડતર ચા વિસ્તાર. નિર્ધારિત નિવારણના સિદ્ધાંતોના અમલ અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતના ત્રણ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો, એટલે કે, દેવીલાલ મોદી, પ્રોપ્રાયટર, મેસર્સ દાલુરામ પત્રાલાલ મોદી વિ. સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર્સ, રતલામ અને અન્ય [૧૯૬૫ ૧ એસ.સી.આર. ૬૮૬]; ફોરવર્ડ કન્સ્ટ્રક્શન કંપની અને અન્ય વિ. પ્રભાત મંડળ (રજિ.) અન્ડરેરી અને અન્ય [૧૯૮૬(૧) એસ.સી.સી. ૧૦૦] અને વાય.બી. પાટીલ અને અન્ય વિ. વાય.એલ. પાટીલ [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૩૯૨].

૨. ફોર્મ ૧ માં દાખલ કરાયેલા નિવેદનમાં ક્યાંય પણ એવો ઉલ્લેખ નહોતો કે કોઈ એલચીની વાવણી હતી. જો એલચીની ખેતી હોય, તો તે 'પ્લાન્ટેશન' શબ્દના અર્થક્ષેત્રમાં આવવાની જ હોય છે અને તે લાગુ પડે તે માટે કલમ (સી) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાનો આશ્રય લેવાની જરૂર નથી. જ્યારે તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ સમક્ષ મુદ્દો બીજી વાર લેવામાં આવ્યો, ત્યારે મૂળ વળતરની વિગતોમાં કોઈ સુધારો માંગવામાં આવ્યો નહોતો, પરંતુ માત્ર એક સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું

હતું. ત્યારબાદ સ્થાનિક નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું અને તાલુકા લેન્ડ બોર્ડનો બીજો આદેશ બહુમતીથી હતો, જેમાં અધ્યક્ષ અસહમત હતા. તાલુકા લેન્ડ બોર્ડના વર્તન વિશે ઘણું કહી શકાય કે તેણે કોઈ લેખિત અરજ વિના સ્થાનિક નિરીક્ષણ કર્યું અને ત્યારબાદ તે જ દિવસે બે-એક કલાકમાં સમગ્ર વિસ્તારનું સર્વેક્ષણ કરી નાખ્યું. પુરાવા તથા તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા અગાઉ હાથ ધરાયેલી કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવ્યું. અપીલકર્તાનો એવો કેસ કે એલચીનું પ્લાન્ટેશન ૧.૪.૧૯૬૪ પહેલાંનું હતું, તે ખોટો હતો. અપીલકર્તાનું ૧૮.૧૦.૧૯૭૪નું પત્ર તો એ દર્શાવે છે કે એલચીની ખેતી ૧.૪.૧૯૬૪ પછીની હતી. અપીલકર્તાના ૩૧.૫.૧૯૭૬ના સોગંદનામામાં એમ જણાવાયું હતું કે મુખ્ય પ્લાન્ટેશન ચાનું હતું. તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ દ્વારા નોંધાયેલ અપીલકર્તાના જનરલ મેનેજરના નિવેદનમાં કોઈ એલચી પ્લાન્ટેશનનો ઉલ્લેખ નહોતો. ત્યારબાદ ફરી અપીલકર્તાના ૨૨.૬.૧૯૭૬ના વધારાના સોગંદનામામાં પણ એલચીની કોઈ ખેતીનો ઉલ્લેખ નથી. તાલુકા લેન્ડ બોર્ડના આદેશ વિરુદ્ધ વડી અદાલત સમક્ષ પુનરીક્ષણ અરજી દાખલ કરવામાં આવી ત્યારે પણ એલચીની કોઈ ખેતીનો ઉલ્લેખ નહોતો. કાર્ડમમ બોર્ડ માટે તકનીકી રીતે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવું શક્ય નહોતું કે એલચીનું પ્લાન્ટેશન ૧૯૬૪ પહેલાં અસ્તિત્વમાં હતું, અને અહેવાલ સ્થાનિક

નિરીક્ષણ તથા પૂછપરછના આધારે, કોઈ વૈજ્ઞાનિક પાયો વિના તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૩. પરત મોકલ્યા પછી તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ રૂ.૩૮૩ એકરથી વધુ વિસ્તાર અંગે, વચ્ચે-વચ્ચે આવેલ અન્ય કૃષિ જમીનોના આધારે મુક્તિનો અપીલકર્તાનો દાવો માની શકતું નહોતું.

ડેવિલાલ મોદી, પ્રોપ્રાયટર, મેસર્સ દલુરુમ પન્નાલાલ મોદી વિ. સેલ્સ ટેક્સ ઓફિસર, રતલામ અને અન્ય [૧૯૬૫ ૧ એસ.સી.આર. ૬૮૬] માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એવો પ્રશ્ન હતો કે શું રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણયના સિદ્ધાંતનો આશ્રય અપીલકર્તાએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરેલી રિટ અરજી વિરુદ્ધ લઈ શકાય. અપીલકર્તા પર મધ્ય ભારત વેચાણવેરા અધિનિયમ, ૧૯૫૦ હેઠળ વર્ષ ૧૯૫૭-૫૮ માટે વેચાણવેરાનો આકારણ કરવામાં આવ્યો હતો. તેણે આકારણના આદેશની માન્યતાને રિટ અરજી દ્વારા પડકાર્યો હતો, જે મધ્ય પ્રદેશની વડી અદાલતે ફગાવી દીધી હતી. અપીલકર્તાની વિશેષ પરવાનગીથી આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં કરાયેલ અપીલ પણ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલની સુનાવણી વખતે અપીલકર્તાએ બે વધારાના મુદ્દાઓ ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ તેને તે કરવા દેવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે તે મુદ્દાઓ વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલી રિટ અરજીમાં દર્શાવવામાં આવ્યા ન હતા અને પ્રારંભિક તબક્કે

ઉઠાવવામાં પણ આવ્યા ન હતા. જેમા મુદ્દાઓ ઉઠાવવાની પરવાનગી આપવામાં આવી ન હતી, તે મુદ્દાઓના આધારે અપીલકર્તાએ વડી અદાલતમાં બીજી એક રિટ અરજી દાખલ કરી અને વર્ષ ૧૯૫૭-૫૮ માટેના એ જ આકારણની માન્યતાને પડકારી. વડી અદાલતે અપીલકર્તા દ્વારા રજૂ કરાયેલા વધારાના આધારના ગુણદોષો પર વિચાર કર્યો, પરંતુ તે નકારી કાઢ્યા. ત્યારબાદ અપીલકર્તા ફરી આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં આવ્યો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એ આધાર પર અપીલ ફગાવી કે પરિસ્થિતિઓમાં રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણયનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો હતો, અને તેણે ડાર્યો અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૬૨ ૧ એસ.સી.આર. ૫૭૪] માં આપેલા પોતાના અગાઉના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો, જેમાં એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું કે પૂર્વનિર્ણયના સિદ્ધાંતના તત્ત્વજ્ઞાનના પાયામાં રહેલો સામાન્ય સિદ્ધાંત અંતે જાહેર નીતિના વિચારાધારો પર આધારિત છે. જાહેર નીતિનો એક મહત્વનો વિચાર એ છે કે સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયો અંતિમ હોવા જોઈએ, જો સુધી કે અપીલીય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા તેમાં ફેરફાર કરવામાં ન આવે અથવા તે ઉલટાવવામાં ન આવે; અને બીજો સિદ્ધાંત એ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિને સમાન પ્રકારની વાદપ્રક્રિયાનું બે વખત સામનો કરવો ન પડે, કારણ કે આવી પ્રક્રિયા ન્યાયસંગતતા અને ન્યાયના વિચારધારાઓના વિરુદ્ધ હશે.

ફોરપર્ડ કન્સ્ટ્રક્શન કો. તથા અન્ય વિ. પ્રભાત મંડળ રજિસ્ટર્ડ, અંધેરી તથા અન્ય [૧૯૮૬ (૩) એસ.સી.સી. ૧૦૦ માં ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નોમાંનો એક પ્રશ્ન એવો હતો કે તે રિટ અરજીએ, જેમાંથી સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

અપીલ ઉદ્ભવી હતી, શું પૂર્વનિર્ણીત મુદ્દાના સિદ્ધાંતથી અવરોધિત હતી કે નહીં. વડી અદાલતે આ દલીલને બે કારણસર નકારી હતી : (૧) કે અગાઉની રિટ અરજીમાં ડેવલપમેન્ટ કન્ટ્રોલ નિયમોના નિયમ ૪(એ)(૧) હેઠળ આપવામાં આવેલી મંજૂરીની માન્યતા મુદ્દામાં નહોતી અને (૨) કે શ્રી ઠક્કર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અગાઉની રિટ અરજી સદ્ભાવપૂર્વકની નહોતી, કારણ કે તેઓને કોઈ અસંતોષિત બિલ્ડર, અર્થાત્ મેસર્સ વેસ્ટર્ન બિલ્ડર્સ, દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવ્યા હતા. આ અદાલતે પ્રથમ કારણ વિશે (જે અમારા હેતુ માટે સંબંધિત છે) એમ કહ્યું હતું : "જ્યાં સુધી પ્રથમ કારણનો પ્રશ્ન છે, અમારા મત મુજબ વડી અદાલત એ માનવામાં યોગ્ય નહોતી કે અગાઉનો ચુકાદો પૂર્વનિર્ણીત મુદ્દા તરીકે કાર્ય કરશે નહીં, કારણ કે વર્તમાન અરજીમાં લેવામાં આવેલાં એક આધારનો અગાઉની અરજીમાં સ્પષ્ટ અભાવ હતો. નાગરિક કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૧ની સ્પષ્ટીકરણ ૪ એ જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ પણ એવો મુદ્દો, જે અગાઉના વાદમાં બચાવ અથવા આક્રમણના આધાર તરીકે ઉઠાવવામાં આવી શક્યો હોત અને ઉઠાવવો જરૂરી પણ હોતો, તે એવો મુદ્દો માનવામાં આવશે કે જે તે વાદમાં સીધેસીધો અને મૂળભૂત રીતે વિવાદમાં હોતો. નિર્ધારણ માત્ર વાસ્તવમાં નક્કી કરાયેલ મુદ્દા બાબતે જ નહીં પરંતુ પક્ષકારોએ જે અન્ય દરેક મુદ્દા અંગે વાદ ચલાવ્યો હોઈ શક્યો હોત અને ચલાવવો જોઈએ હોતો તથા જે વિવાદના વિષય સાથે અનુસંગિક રીતે અથવા મૂળભૂત રીતે સંકળાયેલ હોવાથી તેનો નિર્ણય લેવાયો હોઈ શક્યો હોત, તેમજ મૂળ કાર્યવાહીનો કાયદેસર વ્યાપ જે કોઈ દાવા અથવા બચાવના મુદ્દાને આવરી લેતો હોય તે તમામ બાબતો અંગે

પણ અંતિમ અને બાધ્યકારક હોય છે. સ્પષ્ટીકરણ જના આધારભૂત સિદ્ધાંત એવો છે કે જ્યાં પક્ષકારોને કોઈ મુદ્દાનો વિરોધ કરવાની તક મળી હોય, ત્યાં તે એવી જ બાબત ગણવી જોઈએ જાણે કે તે મુદ્દાનો વાસ્તવમાં વિરોધ કરવામાં આવ્યો હોય અને તેનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય. એ સાચું છે કે જ્યાં કોઈ મુદ્દો રચિત રીતે વિવાદમાં રહ્યો હોય ત્યાં એવું કહી શકાય નહીં કે તે વાસ્તવમાં સાંભળવામાં આવ્યો હતો અને તેનો નિર્ણય થયો હતો. તેને માત્ર એવું માનવામાં આવી શકે કે તે સાંભળવામાં આવ્યો હતો અને નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, પ્રથમ કારણમાં જરાય બળ નથી."

વાય.બી. પાટીલ અને અન્ય વિ. વાય.એલ. પાટીલ [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૩૯૨] માં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે "તે સુસ્થાપિત છે કે રેસ જુડિકેટના સિદ્ધાંતોનો આશ્રય માત્ર અલગ અનુવર્તી કાર્યવાહીમાં જ લઈ શકાય એવો નથી, પરંતુ તે જ કાર્યવાહીનો અનુવર્તી તબક્કો આવે ત્યારે પણ તે લાગુ પડે છે. કાર્યવાહી દરમિયાન કરવામાં આવેલ કોઈ આદેશ એકવાર અંતિમ બની જાય, પછી તે કાર્યવાહીના અનુવર્તી તબક્કે બંધનકારક બને છે."

પ્રતિવિચારિત મુદ્દો અને પ્રતિષેધના પ્રશ્ન અંગે સર્વોચ્ચ અદાલતના વધુ બે નિર્ણયોનો અમે ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ.

ઈસાબેલા જોન્સન વિ. એમ.એ. સુસાઈ બાબતના દાવામાં, આ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે શુદ્ધ કાનૂની પ્રશ્ન પર પ્રતિબંધ ઉદ્ભવી શકતો નથી, અને અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન શુદ્ધ કાનૂની પ્રશ્ન છે, તે બાબત સુસ્થાપિત છે. કાયદા

મુજબ બેદખલીનો દાવો ચલાવવાનો અધિકારક્ષેત્ર ન ધરાવતી અદાલતને પૂર્વનિર્ણિતતા ના સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને અધિકારક્ષેત્ર સોંપી શકાય નહીં.

સુંદરાબાઈ પત્ની દેવરાવ દેશપાંડે અને અન્ય વિ. દેવાજી શંકર દેશપાંડે મામલામાં, મધ્યસ્થ દ્વારા કરાયેલા નિર્ણયપત્રની શરતો અનુસાર, જેને અદાલતના નિયમરૂપે સ્વીકારી હુકમનામું કરવામાં આવ્યું હતું, તેમાં એવો ઉદ્દેશ હતો કે ગંગાબાઈનો દત્તક લેવાનો અધિકાર શરૂઆતથી જ લુપ્ત થઈ ગયો હતો અને દેવાજીનું દત્તક અમાન્ય ઠેરવવામાં આવ્યું હતું, તેમજ એવી જાહેરાત કરવામાં આવી હતી કે દત્તકપુત્ર દેવાજી દેવરાવના પિતામહના કુટુંબની મિલકત અંગે હકદાર નહોતો અને ક્યારેય બની પણ શકતો નહોતો. કુટુંબમાં શાંતિ અને સદભાવ જળવાઈ રહે તે હેતુથી હુકમનામામાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે દેવરાવની વિધવા સુંદરાબાઈ દેવાજીને એકમૂશ્ત રૂ. ૮,૦૦૦.૦૦ ચૂકવશે અને અન્ય દાવામાં ગંગાબાઈએ સુંદરાબાઈ વિરુદ્ધ મેળવેલ ભરણપોષણ અંગેનું હુકમનામું કાયમી રીતે ચાલુ રહેશે. અહીં નોંધવું યોગ્ય છે કે ગંગાબાઈ દેવરાવના પૂર્વમૃત પુત્રની વિધવા હતી. જે નિર્ણયપત્રને હુકમનામાનું સ્વરૂપ મળ્યું હતું તે પક્ષકારોએ સ્વીકાર્યું હતું અને તેના પર અમલ પણ કર્યો હતો, એવું પ્રગટ થાય છે. ત્યારબાદ, પ્રિવી કાઉન્સિલના અનંત વિ. શંકર મામલાના નિર્ણયનો આધાર લઈ ગંગાબાઈએ ફરીથી દેવાજીને દત્તક લીધો. સુંદરાબાઈએ પણ પોતાની પુત્રીના પુત્ર જીવાજીને દત્તક લીધો. આ બધાના પરિણામે દેવાજીએ ફરી એક દાવો દાખલ કર્યો અને હવે ગંગાબાઈના કાયદેસર દત્તકપુત્ર તરીકે પોતાનો હક દાવો કર્યો. આ અદાલતે પ્રતિષેધના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને દેવાજી દ્વારા દાખલ

કરાયેલ દાવો ફગાવી દીધો. અદાલતે કહ્યું કે પૂર્વનિર્ણિત બાબતનો પ્રતિબંધ તથાપિ કડક અર્થમાં લાગુ ન પણ પડે, કારણ કે નિર્ણયપત્રના આધારે આપવામાં આવેલ હુકમનામું સમાધાનની શરતો મુજબ હતું અને સંહિતાની કલમ ૧૧ની શરતો તેના પર કડક રીતે લાગુ પડી શકે તેમ નહોતી, પરંતુ પ્રતિષેધના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો તો તેમ છતાં લાગુ પડશે.

દલીલો દરમિયાન, આ અદાલતના મલંકારા રબર એન્ડ પ્રોડ્યૂસ કો. અને અન્ય વગેરે વગેરે વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય વગેરે વગેરે [૧૯૭૩ ૧ એસ.સી.આર. ૩૯૯] ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે કેરળ જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૬૪ હેઠળનો મામલો હતો, જેમાં ૧૯૬૯ અને ૧૯૭૧માં સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા, અને જેમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે યુકલિપ્ટસ અથવા સાગના વૃક્ષો વાવેલી જમીનો કૃષિ જમીનો છે. અધિનિયમની કલમ ૮૫ ની ઉપકલમો (૯) અને (૯એ) ના અર્થઘટન અંગે અમને કેરળ વડી અદાલતના બે નિર્ણયો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. ચાથુત્રી વિ. તાલુક જમીન બોર્ડ [૧૯૮૧ કે.એલ.ટી. ૭૪] માં કેરળ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૮૫(૯) તાલુક જમીન બોર્ડને કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૫) અથવા ઉપકલમ (૭) હેઠળના પોતાના આદેશને રદ કરવાની અને ઉપકલમ (૯) ની કલમો (એ) થી (સી) માં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબતથી સંતોષ પામ્યા પછી તે ઉપકલમ હેઠળ ફરીથી કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપે છે. આ મામલામાં, કલમ ૮૫(૫) અથવા કલમ ૮૫(૭) હેઠળ તાલુક જમીન બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવેલ આદેશ અધિનિયમની કલમ ૧૦૩

હેઠળ વડી અદાલતમાં પુનર્વિચારનો વિષય બન્યો હતો. આ પુનર્વિચારો વડી અદાલતે સાંભળીને નિપટાવ્યા હતા. પ્રશ્ન એવો હતો કે શું આવા કેસોમાં તાલુક જમીન બોર્ડ કલમ ૮૫(૯) હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે. વડી અદાલતે જણાવ્યું હતું કે કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૯) મુજબ તાલુક જમીન બોર્ડ દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ તેના પોતાના “આદેશ” ને રદ કરવા માટે થઈ શકે છે અને એકવાર તાલુક જમીન બોર્ડનો આદેશ પુનર્વિચારમાં વડી અદાલતે કરેલા આદેશ સાથે વિલિન થઈ જાય, ત્યારબાદ તાલુક જમીન બોર્ડ કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૯) હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતું નથી. એવું જણાય છે કે વડી અદાલત દ્વારા કાયદાનો આ નિવેદન કરવામાં આવતા, અધિનિયમમાં અધિનિયમ ૧૬ ઓફ ૧૯૮૯ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો અને કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૯એ) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, થામ્પી ગાઉન્ડર વિ. કેરળ રાજ્ય [૧૯૯૪ (૧) કે.એલ.ટી. ૮૯] માં વડી અદાલતના એકલ ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૯એ) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કલમ ૮૫ ની ઉપકલમો (૫), (૭) અને (૯) હેઠળ તાલુક જમીન બોર્ડ દ્વારા પસાર કરાયેલા અંતિમ આદેશોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કલમ ૧૦૩ હેઠળના વડી અદાલતના કોઈપણ પુનર્વિચાર છતાં કરી શકાય અને આવું તેવા પ્રસંગે પણ રહેશે જ્યાં તાલુક જમીન બોર્ડનો આદેશ વડી અદાલતના આદેશ સાથે વિલિન થઈ ગયો હોય

જે ફોર્મ ૧ હેઠળ નિવેદનો/રિટર્ન દાખલ કરવાનું હોય છે તેમાં અધિનિયમની કલમ ૨(૪૪) ના અર્થમાં વાવેતર સંબંધિત સંપૂર્ણ વિગતો

આવશ્યક છે. તેની સાથે વિવિધ અનુબંધો જોડવાના હોય છે. અપીલકર્તાએ ક્યારેય પણ ૧૯૬૪ પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલા એલચી વાવેતરના આધાર પર મુક્તિનો દાવો કર્યો નહોતો. કાર્યવાહીનો કોઈ પણ તબક્કો હોય ત્યારે તેણે રિટર્ન/નિવેદનમાં સુધારો કરવાની માંગણી પણ કરી નહોતી. તેણે 'ફ્યુઅલ એરિયા' શીર્ષક હેઠળની જમીનના આધાર પર મુક્તિ માંગી હતી. એકવાર આ બાબત સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલમાં નિર્ધારિત કરી દીધી બાદ, તે જ વિસ્તારમાં ૧૯૬૪ પહેલાં એલચીનું વાવેતર અસ્તિત્વમાં હતું એવું ઠરાવવા માટે તાલુકા જમીન બોર્ડ દ્વારા કોઈ પુનર્વિચાર કરવાની કોઈ જ અવકાશ રહેતો નહોતો. શ્રી પી. કૃષ્ણમૂર્તિએ પોતાની દલીલોમાં યોગ્ય રીતે રજૂ કર્યું છે કે 'ફ્યુઅલ એરિયા' હેઠળ આવતી જમીનનો તે ભાગ હકીકતમાં એલચીનું વાવેતર હતો એવા આધાર પર પુનર્વિચાર માટે કોઈ પાયાનો આધાર ક્યારેય રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો. અધિનિયમની કલમ ૮૫ ની ઉપકલમ (૯) અને/અથવા (૯-એ) ની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવાનો પણ કોઈ અવકાશ નહોતો. તેથી કેરળ વડી અદાલતના બે ચુકાદાઓ અમારા હેતુ માટે બહુ સંબંધિત નથી.

વડી અદાલતે તેના તા. ૧૫.૦૩.૧૯૭૭ ના ચુકાદા દ્વારા તાલુકા જમીન મંડળના તે આદેશને રદ કર્યો હતો, જેના દ્વારા અપીલકર્તાએ ૨૬૩.૮૩ એકર જમીનનો દાવો કર્યો હોવા છતાં, અપીલકર્તા દ્વારા ખેતી કરવામાં આવેલા વિસ્તારની સીમાઓની અંદર છૂટાછવાયા આવેલી કૃષિ જમીન તરીકે ૧૦૦ એકર માટે મુક્તિ મંજૂર કરવામાં આવી હતી. આ વિસ્તારનું પરિમાણ જમીન મંડળ દ્વારા નક્કી થવાનું હતું, કારણ કે સંબંધિત સમયે તાલુકા જમીન મંડળને તેવી

નિર્ધારણ કરવાની અધિકારિતા નહોતી. અપીલકર્તાએ વિશેષરૂપે “અન્ય છૂટાછવાયા કૃષિ જમીન” શીર્ષક હેઠળ આવી રૂ. ૨૬૩.૮૩ એકર જમીનનો દાવો કર્યો હતો. પરત મોકલાણ બાદ, તા. ૭.૭.૧૯૭૯ થી અમલમાં આવેલ રીતે તાલુકા જમીન મંડળને પણ અધિનિયમની કલમ ૨(જજ) ના ખંડ (સી) હેઠળ આવતી જમીનનું પરિમાણ નક્કી કરવાની સત્તા અપાઈ હતી. તેમ છતાં, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે તાલુકા જમીન મંડળ હવે આ શીર્ષક હેઠળનો વિસ્તાર રૂ. ૨૬૩.૮૩ એકરથી વધુ હોવાનું નક્કી કરી શકે. જ્યાં સુધી તાલુકા જમીન મંડળે તેના તા. ૨૬.૦૭.૧૯૮૦ ના આદેશ દ્વારા “વાવેતર પાકોથી ખેતી કરાયેલા વિસ્તારની સીમાઓની અંદર આવેલી કૃષિ જમીન” તરીકે રૂ. ૨૬૩.૮૩ એકર અંગે અપીલકર્તાનો દાવો માન્ય રાખ્યો હતો, ત્યાં સુધી તે બાબતે દોષારોપણ કરી શકાય તેમ નથી. ‘ઇંધણ વિસ્તાર’ અને ‘વિશ્રામિત ચા વિસ્તાર’ જેવા શીર્ષકો હેઠળ તાલુકા જમીન મંડળના અધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો વચ્ચે મતભેદ હતો, છતાં ‘અન્ય છૂટાછવાયા કૃષિ જમીન’ શીર્ષક હેઠળ આવતાં રૂ. ૨૬૩.૮૩ એકર વિસ્તારના પ્રશ્ને તેઓમાં એકમતતા હતી. એવું કહી શકાય નહીં કે તાલુકા જમીન મંડળે આ વિસ્તાર નક્કી કરતી વખતે અધિનિયમની કલમ ૨(જજ) ના ખંડ (સી) માં ઉલ્લેખિત સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં લીધા નહોતા. અમને એવું લાગતું નથી કે વડી અદાલત માટે જોગવાઈમાં જે માર્ગદર્શિકા આપવામાં આવી છે તે ઉપરાંત વધુ કોઈ માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરવી અને તે હેતુ માટે મામલો ફરીથી તાલુકા જમીન મંડળને પરત મોકલવો જરૂરી હતો. તેથી, અમે વડી અદાલતનો આદેશ તે હદ સુધી રદ કરીએ છીએ.

એ નિશ્ચિત કાનૂન છે કે પ્રતિબંધ અને પૂર્વનિર્ણિત વિષયના સિદ્ધાંતો જાહેર નીતિ અને ન્યાય પર આધારિત છે. પૂર્વનિર્ણિત વિષયનો સિદ્ધાંત ઘણીવાર પ્રતિબંધના કાયદાની એક શાખા તરીકે માનવામાં આવે છે, તેમ છતાં આ બંને સિદ્ધાંતો કેટલીક મૂળભૂત બાબતોમાં પરસ્પર ભિન્ન છે. પૂર્વનિર્ણિત વિષયનો નિયમ ન્યાયિક નિર્ધારણના પક્ષકારોને એ જ પ્રશ્ન અંગે ફરીથી વિવાદ ચલાવવાથી રોકે છે, ભલે તે નિર્ધારણ સ્પષ્ટ રીતે ખોટું હોવાનું દર્શાવી શકાય તેમ હોય. જ્યારે કાર્યવાહી અંતિમતા પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે પક્ષકારો ચુકાદાથી બંધાયેલા રહે છે અને તેને પડકારવામાં પ્રતિબંધિત થાય છે. તેઓ એ જ કારણકાર્યના આધારે ફરીથી વિવાદ ચલાવી શકતા નથી, તેમજ તેઓ એવો કોઈ મુદ્દો પણ ફરીથી ઉઠાવી શકતા નથી જે અગાઉના વિવાદમાં નિર્ણય માટે આવશ્યક હતો. આ બંને પાસાઓ ‘કારણકાર્ય પ્રતિબંધ’ અને ‘મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપલ’ છે. આ બંને પરિભાષાઓ સામાન્ય કાયદામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. વધુમાં, એકવાર કોઈ મુદ્દાનો અંતિમ નિર્ધારણ થઈ જાય, ત્યારબાદ પક્ષકારો એ જ વાદમાં તે મુદ્દો ખોટી રીતે નક્કી થયો હતો તે દર્શાવવા માટે દલીલો આગળ મૂકી શકતા નથી અથવા વધુ પુરાવા રજૂ કરી શકતા નથી. તેમનો એકમાત્ર ઉપાય, જો ઉપલબ્ધ હોય, તો ઉચ્ચ મંચનો આશરો લેવો છે. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, પક્ષકારો વચ્ચેના મુદ્દાના નિર્ધારણથી મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપલ ઊભો થાય છે. તે એ જ વાદમાં થતી કોઈપણ અનુગામી કાર્યવાહીમાં કાર્યરત રહે છે, જેમાં તે મુદ્દાનો નિર્ધારણ થઈ ચૂક્યો હોય. તે એ જ પક્ષકારો વચ્ચેના અનુગામી વાદોમાં પણ કાર્યરત રહે છે, જેમાં એ જ મુદ્દો ઉદ્ભવે. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૧માં

પૂર્વનિર્ણિત વિષય અંગેની જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે, પરંતુ પૂર્વનિર્ણિત વિષયના સામાન્ય સિદ્ધાંતનો તે સંપૂર્ણ સમાવેશ કરતી નથી. પ્રતિબંધ અને પૂર્વનિર્ણિત વિષયના કાનૂની સિદ્ધાંતો, જાહેર નીતિ અને ન્યાય પર આધારિત હોવાથી, વહીવટી સત્તાધિકારીઓ સમક્ષની કાર્યવાહીઓમાં પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે.

મુદ્દા-નિષેધ શું છે તે બાબત આ અદાલતે ગોપાલ પ્રસાદ સિંહા વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર [૧૯૭૦ ૨ એસ.સી.સી. ૯૦૫]માં વિચારેલી હતી. આ કેસ ફોજદારી ફરિયાદમાંથી ઉદ્ભવ્યો હતો. આરોપી પર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૯ હેઠળ રૂ. ૨૭,૮૦૦.૦૦ બાબતે, રાજ્યના જાહેર કામ વિભાગમાં કેશિયર તરીકે કાર્યરત હતો તે દરમિયાન ૩૧.૦૧.૧૯૬૦ થી ૩૦.૧૧.૧૯૬૦ વચ્ચે આપરાધિક વિશ્વાસભંગ કર્યો હોવાનો આરોપ મુકાઈ તેની કસોટી કરવામાં આવી હતી. આરોપીએ એવો વાદ કર્યો હતો કે તેના વિરુદ્ધ અગાઉના એક કેસમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૯ હેઠળ ૮.૧૨.૧૯૬૦ થી ૧૭ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૧ દરમિયાન કેટલીક રકમો સંબંધે આપરાધિક વિશ્વાસભંગ કર્યો હોવાના આરોપસર કસોટી ચલાવવામાં આવી હતી અને તે કેસમાં વડી અદાલતે એ ઠરાવ સાથે તેને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો કે રોકડનો ચાર્જ તેની પાસે ન હતો. તેથી, મુદ્દા-નિષેધનો મુદ્દો આરોપીએ ઉઠાવ્યો હતો. નીચલી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે વડી અદાલતનું ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ રેસ જુડિકેટા તરીકે અમલમાં આવી શકે નહીં. વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના નિર્ણયને સમર્થન આપ્યું હતું. આ અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે મૂળભૂત રીતે અગાઉની કસોટી

દરમિયાન જે મુદ્દો વિચારવામાં આવ્યો હતો તે જ મુદ્દો અહીં હતો અને જો આરોપી ૮.૧૨.૧૯૬૦ થી ૧૧.૦૮.૧૯૬૧ દરમિયાન કેશિયર ન હતો, તો તેને ૩૧.૦૧.૧૯૬૦ થી ૧૧ નવેમ્બર, ૧૯૬૦ દરમિયાન પણ કેશિયર માનવામાં આવી શકે નહીં. આરોપીએ વધુમાં દલીલ કરી હતી કે બન્ને કેસોમાં બચાવ એકસરખો હતો અને પુરાવા પણ લગભગ સમાન હતા. આ અદાલતે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

અમારા મત મુજબ, વડી અદાલતે યોગ્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા હતા. મુદ્દા-પ્રતિબંધના નિયમનો આધારભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે તથ્ય અને કાયદાનો એક જ મુદ્દો પૂર્વવર્તી વાદપ્રક્રિયામાં નિર્ધારિત થયો હોવો જોઈએ. ત્યારબાદ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે: શું અગાઉના કેસમાં તે જ તથ્યનો મુદ્દો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો? કોઈ વ્યક્તિ એક સમયગાળા દરમિયાન કેશિયર તરીકે કાર્યરત હોઈ શકે અને બીજા સમયગાળા દરમિયાન કેશિયર તરીકે કાર્યરત ન પણ હોઈ શકે, વિશેષ કરીને આ કેસમાં તો એવું નિર્ધારિત થયું હતું કે અપીલકર્તાની કેશિયર તરીકે ક્યારેય નિમણૂક કરવામાં આવી નહોતી. તે એક તાત્કાલિક પરિષ્ઠિત હિસાબી લિપિક હતો અને તેની વિરુદ્ધ એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તે કેશિયરનું કામ કરતો હતો. જો વિચારાધીન બે સમયગાળાઓ દરમિયાન તથ્યો અથવા પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર થવાની કોઈ શક્યતા હોય, તો પછી એવું કહેવું મુશ્કેલ બને છે કે તથ્યના સમાન મુદ્દા સંબંધિત અગાઉની વિચારણામાં થયેલા નિષ્કર્ષથી ફરિયાદ પક્ષ બંધાયેલો ગણાય. અમને

એવું જણાય છે કે પછીનો નિષ્કર્ષ અવશ્ય પૂર્વવર્તી નિર્ધારણના વિરોધમાં હોવો જોઈએ. જો સમયગાળાઓ ભિન્ન હોય અને કેશિંચરની ફરજો બજાવવાના સ બંધિત તથ્યો ભિન્ન હોય, તો એવો કોઈ વિરોધાભાસ થઈ શકે નહીં.

શ્રી સાલ્વેએ હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના આર્નોલ્ડ એન્ડ અર્સ. વિ. નેશનલ વેસ્ટમિનસ્ટર બેંક પી.એલ.સી. [૧૯૯૧ ૨ એસી ૮૩] ના નિર્ણય પર જોરદાર આધાર રાખીને દલીલ કરી કે અપીલકર્તા, મામલો રિમાન્ડ પર તાલુક લેન્ડ બોર્ડ સમક્ષ આવ્યો ત્યારે, ‘રેસ્ટેડ ટી એરિયા’, ‘એલચીનું વાવેતર’ અને ‘વચ્ચે વચ્ચે આવેલ કૃષિ જમીન’ અંગેનો અભિપ્રાય ફરીથી નિરાકરણ માટે ઉઠાવી શકે. તેમણે કહ્યું કે યદ્યપિ ઇશ્યૂ એસ્ટોપલ એક જ પક્ષકારો વચ્ચે અગાઉ નક્કી થયેલા મુદ્દાના પુનઃવિવાદ માટે અવરોધ ઊભો કરે છે, તેમ છતાં આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં અપીલકર્તાઓને તે મુદ્દાનું પુનર્નિર્ધારણ માંગવાથી રોકી શકાય નહીં. તેમણે જણાવ્યું કે પ્રથમ રિટર્ન/નિવેદન હક્ક અકબંધ રાખીને દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને યદ્યપિ એલચીના વાવેતર તરીકે વિશિષ્ટ રીતે મુકિતનો દાવો કરવામાં આવ્યો ન હતો, છતાં એલચી ઉગી રહી હતી તે હકીકત સત્તાધિકારીઓની જાણમાં હતી. હકીકતમાં, અપીલકર્તા દ્વારા ૧૯૭૪ના અગાઉના પત્રમાં તે બાબત અભિલેખ પર લાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ કાયદામાં અનુવર્તી ફેરફાર થયો હતો. હવે, આ અદાલતે પાયોનિયર રબર પ્લાન્ટેશન વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા એન્ડ એનાર. [૧૯૯૨ ૪ એસ.સી.સી. ૧૭૫] ના ચુકાદામાં, જે ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશો દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો, એવો

નિર્ધાર કર્યો કે કર્મચારીઓને ઇંધણ માટે લાકડું પૂરું પાડવું તે પ્લાન્ટેશનની ખેતી સાથે અસંબંધિત હેતુ કહી શકાય નહીં. વધુમાં, ‘રેસ્ટેડ ટી એરિયા’ શું છે તે યોગ્ય રીતે રજૂ થયું ન હતું અને પ્રચુર પ્રમાણમાં અધિકૃત નિર્દેશો એવા દર્શાવે છે કે પ્લાન્ટેશનના નિશ્ચિત વિસ્તારને રેસ્ટેડ ટી એરિયા તરીકે રાખવું, પ્લાન્ટેશનના મોટા હિતમાં છે અને તે પ્લાન્ટેશનની પ્રવૃત્તિઓનો જ એક ભાગ છે. ત્યારબાદ, આ અદાલતનો મલંકારા રબર એન્ડ પ્રોડ્યુસ કો. એન્ડ અર્સ. વગેરે વગેરે વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા એન્ડ અર્સ. વગેરે વગેરે [૧૯૭૩ ૧ એસ.સી.આર. ૩૯૯] માં એવો ચુકાદો પણ આવ્યો કે ચુકેલિપ્ટસ અથવા સાગના વૃક્ષો વાવવામાં આવેલી જમીનો કૃષિ જમીનો છે. શ્રી સાલ્વેએ જણાવ્યું કે આ તમામ પરિબળો કેસને ઇશ્યૂ એસ્ટોપલના અવરોધની બહાર લઈ જશે. તેમણે ફરીથી ધ્યાન દોર્યું કે જ્યારે રિટર્ન/નિવેદન દાખલ કરવામાં આવ્યું ત્યારે કાયદાની સ્થિતિ સ્પષ્ટ ન હતી, કારણ કે તે સમયે અધિનિયમ તાજું જ અમલમાં આવ્યું હતું.

આર્નોલ્ડ્સ એન્ડ અન્ય વિ. નેશનલ વેસ્ટમિનસ્ટર બેન્ક પી.એલ.સી. [૧૯૯૧૨ એસી ૯૩] માં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે કાર્યવાહીનું કારણ આધારિત એસ્ટોપેલ અને મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપેલ વચ્ચેનો ભેદ ધ્યાનમાં લીધો હતો. કાર્યવાહીનું કારણ આધારિત એસ્ટોપેલ ત્યારે ઉદ્ભવે છે જ્યારે અનુવર્તી કાર્યવાહીમાં કાર્યવાહીનું કારણ અગાઉની કાર્યવાહીમાં રહેલા કાર્યવાહીનું કારણ સાથે સમાન હોય, અને ઉત્તરોક્ત કાર્યવાહી એ જ પક્ષકારો અથવા તેમના પ્રિવીઝ વચ્ચે થયેલી હોય તથા તે જ વિષયવસ્તુનો સમાવેશ કરતી હોય. આવી સ્થિતિમાં, અગાઉના ચુકાદાને રદ કરવા ન્યાયસંગત ઠરે તેવા કપટ અથવા

સાંઠગાંઠનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો ન હોય તો, નક્કી કરાયેલા તમામ મુદ્દાઓ અંગે પ્રતિબંધ સંપૂર્ણ હોય છે. અગાઉની કાર્યવાહીમાં ઉપયોગ માટે ચુકિતસંગત કાળજી રાખ્યા છતાં શોધી શકાયું ન હોત એવું નવું તથ્યાત્મક સામગ્રી મળવું, ઇંગ્લેન્ડના કાયદા મુજબ, ઉત્તરોક્ત કાર્યવાહી ફરીથી ખોલવામાં આવે તે અટકાવતું નથી. મુદ્દા આધારિત એસ્ટોપેલ ત્યારે ઉદ્ભવી શકે છે જ્યારે કાર્યવાહીનું કારણ સ્વતા આવશ્યક તત્વરૂપ કોઈ વિશિષ્ટ મુદ્દો વિવાદિત થયો હોય અને નક્કી કરવામાં આવ્યો હોય, અને ત્યારબાદ એ જ પક્ષકારો વચ્ચે, ભિન્ન કાર્યવાહીનું કારણ ધરાવતી અનુવર્તી કાર્યવાહીમાં, જેમાં એ જ મુદ્દો સંબંધિત હોય, તેમાંનો કોઈ એક પક્ષ તે મુદ્દાને ફરીથી ખોલવાનો પ્રયત્ન કરે. અહીં પણ પુનઃવિવાદ માટેનો પ્રતિબંધ પૂર્ણ છે, પરંતુ નિશ્ચિત પરિસ્થિતિઓમાં તેની અમલવારી નિષ્ફળ બનાવી શકાય છે. ત્યારબાદ હાઉસે અંતે આ રીતે અવલોકન કર્યું:

પરંતુ એવો દૃષ્ટિકોણ માન્ય રાખવા માટે અવકાશ છે કે જે મૂળભૂત સિદ્ધાંતો પર એસ્ટોપેલ આધારિત છે, એટલે કે જાહેર નીતિ અને ન્યાય, તેઓ કાર્યકારણના હક અંગેના એસ્ટોપેલમાં, જ્યાં બંને કાર્યવાહીનો વિષયવસ્તુ એકસરખો હોય છે, મુદ્દા-એસ્ટોપેલ કરતાં વધુ બળવાન હોય છે, જ્યાં વિષયવસ્તુ ભિન્ન હોય છે. એકવાર એ સ્વીકારી લેવામાં આવે કે મુદ્દા-એસ્ટોપેલ માટે જુદા વિચારપ્રમાણો લાગુ પડે છે, ત્યારે અગાઉ ઉઠાવવામાં આવેલ અને નક્કી કરાયેલ મુદ્દો અને એવો મુદ્દો જે ઉઠાવી શકાય એવો હતો પરંતુ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો, એમ બંને વચ્ચે કોઈ

તર્કસંગત ભેદ છે એમ સમજવું મુશ્કેલ બને છે. જ્યાં એવો વધારાનો સામગ્રીલક્ષી પુરાવો, જે મુદ્દા પર સંપૂર્ણપણે ભિન્ન પરિપ્રેક્ષ્ય ઉભો કરી શક્યો હોત, તે અગાઉના તબક્કે પક્ષકારને અજાણ હતો અને વાજબી સતર્કતા છતાં તે તેના દ્વારા શોધી શકાતો ન હતો, ત્યાં તે મુદ્દો નિરાશાજનક છે એમ માનીને તેણે તે મુદ્દો ન લેવાનો નિર્ણય કર્યો હોય કે સફળતાની કોઈ વાસ્તવિક આશા વિના ક્ષીણ રીતે તેની દલીલ કરી હોય, તે આધારે જુદો પરિણામ કેમ થવો જોઈએ તે સમજવું મુશ્કેલ છે. મારા મત મુજબ આપના લોર્ડશીપ્સે આને કાયદા તરીકે સમર્થન આપવું જોઈએ કે વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં મુદ્દા-એસ્ટોપલથી અપવાદ થઈ શકે, જો કોઈ પક્ષકારને અગાઉની કાર્યવાહી સાથે સંકળાયેલા મુદ્દાના યોગ્ય નિર્ધારણ માટે સંબંધિત એવો વધારાનો પુરાવાસામગ્રી ઉપલબ્ધ થયો હોય, તે મુદ્દો વિશેષરૂપે ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે નહીં અને નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, તે બાબત ગૌણ છે, શરતે કે એવો પુરાવો તે કાર્યવાહી દરમિયાન વાજબી સતર્કતા દ્વારા રજૂ કરી શકાય એવો ન હતો. એસ્ટોપલના હેતુઓમાંનો એક હેતુ પક્ષકારો વચ્ચે ન્યાય સાધવાનો હોવાથી, અદાલતો માટે એ સ્વીકારવું ખુલ્લું છે કે વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં તેનો અચલ અમલ વિપરીત પરિણામ આપી શકે છે.....

વિચારણા માટેનો હવે પછીનો પ્રશ્ન એ છે કે, કોઈ પક્ષકારને ત્યારબાદની કાર્યવાહીમાં જે વધુ પ્રસ્તુત સામગ્રી રજૂ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી શકે છે શું તે માત્ર હકીકતની બાબતો પૂરતી જ મર્યાદિત

છે, અથવા શું જેને કાયદામાં ફેરફાર તરીકે વર્ણવવું તદ્દન અયોગ્ય ન ગણી શકાય તેવી બાબત એવા કોઈ વિશેષ સંજોગોમાં પરિણમી શકે છે અથવા તેમાં એક એવું તત્વ બની શકે છે, જેનાથી કોઈ મુદ્દાને ફરીથી ખોલવાનું શક્ય બને.

મારા મત મુજબ, માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ આ બાબતને સમગ્રરૂપે જોવી યોગ્ય છે અને તેને સિદ્ધાંતના દૃષ્ટિકોણથી અભિગમ કરવો જોઈએ. જો કોઈ ન્યાયાધીશે ભૂલ કરી હોય, કદાચ અત્યંત ગંભીર ભૂલ કરી હોય, જેમ અહીં વોલ્ટન જે.ના ચુકાદા વિશે કહેવાય છે, અને ઉચ્ચ અદાલતનો પછીનો ચુકાદો બીજા કેસમાં તેમના નિર્ણયને અગ્રાહ્ય ઠરાવે, તો શું ન્યાયના વિચારણાઓ એવી માગ કરે છે કે જે પક્ષકારને આ ભૂલથી નુકસાન થયું હોય તેને, જ્યારે ભિન્ન વિષયવસ્તુ સાથેની પછીની કાર્યવાહી એ જ મુદ્દો ફરી ઊભો થાય, ત્યારે તે મુદ્દાને ફરીથી ખોલવાથી વંચિત રાખવો જોઈએ?

હું, નીચેની બન્ને અદાલતો સાથે સહમત રહીને, આ બાબતે સંતોષ પામ્યો છું કે હાલનો કેસ એવી વિશેષ પરિસ્થિતિઓ રજૂ કરે છે કે જેથી વાદીઓને વોલ્ટન જે. દ્વારા તેમના વિરોધમાં નક્કી કરાયેલ અર્થઘટનના પ્રશ્નને ફરીથી ખોલવાની પરવાનગી આપવી જરૂરી બને; કારણ કે તેવો નિર્ણય મારા મત મુજબ સ્પષ્ટપણે ખોટો હતો."

શ્રી સાલ્વેની ઉપરોક્ત હાઉસ ઓફ લોર્સના નિર્ણય પર આધારિત દલીલો કેટલીક હદ સુધી માન્ય હોઈ શકે, પરંતુ આ અદાલતે રેસ જુડિકેટા અને પ્રતિષેધના સિદ્ધાંતોના લાગુકરણ અંગે પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેતા અને સંહિતાની કલમ ૧૧ની જોગવાઈઓનો વિચાર કરતાં, આર્નોલ્ડ અને અન્યો વિ. નેશનલ વેસ્ટમિનસ્ટર બેંક પી.એલ.સી. ૧૯૯૧(૨ એ.સી. ૯૩ માં દર્શાવેલ ઇશ્યૂ એસ્ટોપલના નિયમના અપવાદને સમાવવામાં લેવાની કોઈ જ અવકાશ છે એવું અમે માનતા નથી.

રેસ જુડિકેટા અને એસ્ટોપેલ સંબંધિત કાનૂન ભારતમાં સારી રીતે સમજી લેવામાં આવ્યું છે અને આ વિષયો અંગે વિવિધ અદાલતો દ્વારા પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રાધિકૃત ઉચ્ચારો કરવામાં આવ્યા છે. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, રેસ જુડિકેટાની દલીલ ભલે તકનિકી હોય, તથાપિ વિવાદિત કાર્યવાહીનો અંત લાવવા માટે તે જાહેર નીતિ પર આધારિત છે. જો કે, જ્યાં અગાઉની કાર્યવાહીમધ્યે નક્કી કરવામાં આવેલ મુદ્દો, નવા કારણકાર્ય પર આધારિત દાવામાં અથવા જ્યાં સતત કારણકાર્ય અસ્તિત્વમાં હોય ત્યાં, એ જ પક્ષકારો વચ્ચે ફરીથી નિર્ધારણ માટે ઊભો થાય, ત્યારે સ્થિતિ ભિન્ન હોય છે. આવી સ્થિતિમાં, જો દરમિયાન કાયદામાં ફેરફાર થયો હોય અથવા ઉચ્ચતર મંચ દ્વારા તેનું ભિન્ન રીતે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હોય, તો પક્ષકારો અગાઉ કરવામાં આવેલા નિર્ધારણથી બંધાયેલ ન પણ રહે. પરંતુ અહીં એવી સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં નથી. રચનાત્મક રેસ જુડિકેટાના સિદ્ધાંતો પૂર્ણ બળ સાથે લાગુ પડે છે. આ એ જ કાર્યવાહીનો અનુવર્તી તબક્કો છે. જો આપણે સંહિતાના આદેશ ૪૭ નો સંદર્ભ લઈએ તો (નિયમ ૧ અંગેનું

સ્પષ્ટીકરણ), “કે કાયદાના એવા પ્રશ્ન અંગેનો નિર્ણય, જેના પર અદાલતનો ચુકાદો આધારિત છે, અન્ય કોઈ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી નિર્ણયથી પલટાયો હોય અથવા તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોય, તે એવો ચુકાદો પુનર્વિચાર માટે આધાર બનશે નહીં.”

અપીલકર્તાએ ક્યારેય એલચીની વાવણીના આધાર પર ટોચમર્યાદા વિસ્તારમાંથી બહાર મુક્તિનો દાવો કર્યો નહોતો, તેથી આ અદાલતની અગાઉની કાર્યવાહી દરમિયાન આ પ્રશ્ન ક્યારેય વિચારવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, પરત મોકલ્યા બાદ આ મુદ્દો સંભાળી રહેલા તાલુકા લેન્ડ બોર્ડ સમક્ષ આ મુદ્દો ઉઠાવી શકાય તેમ નહોતો, કારણ કે ઇંધણ વિસ્તાર અને વિરામ પર રાખેલ આ વિસ્તાર અંગે, જેમાં મુક્તિ આપવામાં આવી નહોતી અથવા સંપૂર્ણપણે આપવામાં આવી નહોતી, તે વિસ્તારોને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી. તેથી, સંબંધિત સમયે એલચીની વાવણી અસ્તિત્વમાં હતી કે નહીં તે પ્રશ્નમાં જવાનું અમારી માટે જરૂરી નથી. તેથી, 'ઇંધણ વિસ્તાર' અને 'વિરામ પર રાખેલ આ વિસ્તાર'ના વ્યાપ અંગે, જેમ આ અદાલતે સી.એ. નં. ૨૨૭/૭૮ માં અંતિમ રીતે નિર્ધારિત કર્યું છે, તે બાબતે અમે વડી અદાલતના ચુકાદાને યથાવત્ રાખીએ છીએ અને આ મર્યાદિત હદ સુધી અપીલ નામંજૂર કરીએ છીએ.

યદ્યપિ અમે મુખ્યત્વે રેસ જુડિકેટા અને પ્રતિબંધના આધાર પર વડી અદાલતના આદેશને યથાવત્ રાખ્યો છે, તથાપિ અપીલકર્તાની આ રજૂઆત અમને સ્વીકાર્ય લાગે છે કે તેમને અધિનિયમની કલમ ૮૧ ની ઉપકલમ ૩ ની

જોગવાઈઓ હેઠળ મુક્તિ મેળવવા માટે રાજ્ય સરકારનો સંપર્ક કરવાની તક આપવામાં આવે. આ ખાસ કરીને એટલા માટે છે કે આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠે એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે કર્મચારીઓને બળતણ લાકડાનું પુરવઠું પ્લાન્ટેશન સાથે સંકળાયેલા હેતુ માટે છે, અને આ નિર્ણય આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની પીઠના બાદના નિર્ણયરૂપે આવેલો છે. વધુમાં, આરામ પર રાખવામાં આવેલ આ વિસ્તાર આ પ્લાન્ટેશનનો ભાગ છે તે બાબત આ અદાલત સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવી ન હતી, જેમ શ્રી સાલ્વેએ યથાર્થ રીતે દલીલ કરી છે. અનુભવની બાબત તરીકે તેમજ પ્રામાણિક પાઠ્યપુસ્તકોના સંદર્ભથી જોવામાં આવે તો આરામ પર રાખવામાં આવેલા આ વિસ્તારો પ્લાન્ટેશનનો જ ભાગ છે.

અમે અપીલકર્તાને અધિનિયમની કલમ ૮૧ની ઉપકલમ ૩ હેઠળ મુક્તિ મેળવવા માટે રાજ્ય સરકારનો સંપર્ક કરવાની મંજૂરી આપીએ છીએ. આ હેતુસર અમે અપીલકર્તાને રાજ્ય સરકાર સમક્ષ અરજી કરવા માટે છ અઠવાડિયાનો સમય આપીએ છીએ. ઉપર સમજાવવામાં આવેલ કાયદા અનુસાર રાજ્ય સરકાર આવી અરજી પર નિર્ણય કરશે. ત્યાં સુધી આ અદાલતે તા. ૬.૧૨.૧૯૮૪ના આદેશથી આપેલ સ્થિતિ અમલમાં રહેશે.

આ અવલોકનો સાથે, અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં.

The translation of this judgment has been provided by
M/s. Hyperlink E-solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.